

Yapay Zekâ ile Elde Edilen Bilginin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme: Epistemolojik Hegemonya Bağlamında ChatGPT ve DeepSeek Örneği

Mevlüt Altıntop, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ABD, Doktora Öğrencisi, mevlutaltintop@hotmail.com, 0000-0002-1731-9064

ÖZ

Bu çalışma “yapay zekâ” (YZ) ile elde edilen bilginin niteliği üzerine bir değerlendirme içermektedir. Bu bağlamda YZ ile elde edilen bilginin üretim süreçleri, bilim içindeki rolü, avantajları ve dezavantajları, toplumsal karşılığı, ideoloji, hegemonya ve etik boyutunu ele almaktadır. Yapılan değerlendirmelerde, YZ ile elde edilen bilginin objektifliği, şeffaflığı, bilimselliği, gerçekliği, eşitliği ve etikliği sorgulanmıştır. Tersinden söylersek, YZ ile elde edilen bilginin yanlış, ideolojik, tahakkümcü, antidemokratik ve emperyal biçimli olup olmadığıyla ilgili anlamlı sonuçlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmada içerik çözümleme yöntemi bağlamında tematik (semantik/latent) teknik kullanılmıştır. Bu süreç, popüler bir YZ uygulaması olan ChatGPT ve son günlerde adını duyuran DeepSeek uygulamalarına, kullanıcılarına sundukları bilginin kaynağı ve niteliğine yönelik sorular sorarak gerçekleştirilmiştir. Her iki YZ uygulamasının verdiği cevaplar, aynı işleyişe sahip tüm YZ uygulamalarının yanlış, ideolojik, sübjektif, eşitsiz, etik dışı ve zaman zaman hukuka uymayan bilgi aktarımı yaptığı yönündedir. Bu durum, modernite paradigması ile şekillenen Batı merkezli bilimsel anlayışın ürettiği YZ teknolojisinin epistemolojik hegemonyaya dayalı işleyiş biçiminin zorunlu bir sonucudur.

Anahtar Kelimeler : Yapay Zekâ, Bilim, Etik, Epistemoloji, Hegemonya

An Evaluation On The Quality Of Knowledge Obtained With Artificial Intelligence: The Case Of ChatGPT And DeepSeek In The Context Of Epistemological Hegemony

ABSTRACT

This study presents an assessment of the nature of knowledge obtained via artificial intelligence (AI). In this context, it examines the production processes of AI-derived knowledge, its role within science, its advantages and disadvantages, its social reception, and its ideological, hegemonic, and ethical dimensions. The evaluations question the objectivity, transparency, scientific character, veracity, equality, and ethicality of knowledge produced by AI. Put differently, the study attempts to

produce meaningful findings on whether AI-generated knowledge is biased, ideological, domineering, anti-democratic, and imperial in form. The study employed thematic (semantic/latent) techniques within the framework of content analysis. This process was carried out by asking the popular AI application ChatGPT and the recently publicized DeepSeek application questions about the sources and nature of the information they provide to their users. The responses from both AI applications indicate that all AI systems with similar operation convey information that is biased, ideological, subjective, unequal, unethical, and at times unlawful. This situation is a necessary consequence of the mode of operation of AI technologies produced by the Western-centered scientific understanding shaped by the modernity paradigm, which is based on epistemological hegemony.

Keywords : Artificial İntelligence, Science, Ethics, Epistemology, Hegemony

GİRİŞ

Günümüzde Batı'nın birçok açıdan üstün olduğuna yönelik genel kabulün temelinde modernite sonrası süreçte ele geçirdiği epistemolojik üstünlük yatmaktadır*. Buradaki üstünlük kabulünün temel dinamikleri kapitalist sistemin itici güçlerinden olan bilim ve teknolojiadaki gelişmelerle paralel olarak demokrasi, hukuk ve insan hakları alanlarında oluşturulan modernite standartlarıdır (Žižek, 2009, s. 124). Bu süreçte Batı'da kamusal anlayışın gelişmesi ve kurumsallaşmanın oluşmaya başlaması Batı'yı modern bilim ve tekniğin merkezi yapmıştır. Batı'nın merkezi konumu sadece bilim ve teknikle sınırlı kalmamış, sosyal, kültürel, teknolojik, bilimsel, siyasi, ekonomik ve askeri açıdan da bir üstünlük doğurmuştur. Bu süreçte bilim ve teknolojik gelişmelerin Batı lehine bilgiyi üreten, çoğaltan ve Batı'nın meşruiyetini destekleyerek her türlü üstünlüğünün devamlılığını sağlayan önemli bir araç olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle bilim ve teknoloji başta olmak üzere demokrasi, hukuk ve insan hakları gibi modernitenin standartlarını belirleyen unsurlar Batı tarafından araçsallaştırılmıştır (Altıntop, 2020, s. 114). Bu sürece son yıllarda büyük bir ivme yakalayan YZ teknolojileri ve uygulamaları dâhil olmuştur. Son tahlilde YZ teknolojileri ve uygulamaları bilginin Batı lehine üretilmesini sağlayarak bilim ve teknolojiyi araçsallaştırmakta ve Batı'nın küresel tahakkümünü pekiştirmektedir (Canöz vd., 2023, s. 335). Bu çalışma meselenin yukarıda özetlenen çerçevesini biraz daha netleştirmek amacıyla YZ ile elde edilen bilgilerin evrensellik, güvenilirlik, bilimsellik ve etik olma boyutlarına

* Çalışmadaki, "Batı'nın üstünlüğü" şeklindeki anlatıya karşı, bu söylemin ve/veya düşüncenin terk edildiği ve günümüzde dikkate alınmadığı şeklinde itiraz edilebilir fakat bu anlayışın en tipik göstergesinin Oryantalizm, madunluk, İslamofobya, Doğu-Batı ve/veya Güney-Kuzey diyalektiğinde bariz olarak devam ettiği itiraza yer olmayan bir gerçekliktir. Nitekim bu anlayışın YZ teknolojilerine yansıdığı da görülmektedir. Bu bağlamda "algoritmik önyargı" (algorithmic bias) olarak adlandırılan bir durum ortaya çıktığı ve YZ uygulamalarının birçok konuda ırkçı (beyaz ırk lehine) ve cinsiyetçi (ataerkil anlayış lehine) yönlendirmeler yaptığı saptanmıştır (Avellan, Sharma & Turunen, 2020).

odaklanmaktadır. Bir başka deyişle, YZ ile elde edilen bilginin Batı yanlısı olup olmadığı ortaya koyulmak istenmiştir.

Çalışma, bilim tarihine yönelik “belirli bir hegemonyayı meşrulaştıran ve sürekliliğini sağlayan” şeklinde getirilen eleştirel bakışın düşündürdüklerinin deneysel süreçle anlamlandırılmaya çalışılmasıyla oluşturulmuştur. Gözlemlerle de desteklenen bu durum, modern bilgi kuramlarının ilkesel olmaktan ziyade Batı merkezli oluşturulmasının doğal bir sonucu olarak her alanda Batı lehine bir tahakküm ortaya çıkarmasıdır. Bu üstünlük sağlayan bilgi birikiminin ürettiği YZ ile üretilen bilginin de aynı minvalde olması bir zorunluluk olacaktır. Buradan hareketle, çalışmada ele alınan bilgi ve durum, doğru-yanlış diyalektiğinden ziyade taraflı-tarafsız diyalektiği üzerinden değerlendirilmektedir. Bilginin taraflı-tarafsız diyalektiği, meseleyi “teorik-epistemolojik” zeminden çekerek “pratik-ontolojik”^{*} zemine oturtmaktadır. Dolayısıyla mevcut epistemolojik anlayışın pratik hâlinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca unutulmamalıdır ki, kısıtları gereği bilgi olgusunun tüm süreçlerini değerlendirecek yapıda olmayan bu çalışma, YZ teknolojileri ve uygulamalarının bilgi olgusu karşısındaki durumunu analiz etmeye yöneliktir. Bu açıdan araştırma, YZ teknolojileri ve uygulamalarının ürettiği ve yaydığı bilginin niteliğini sorgulamaktadır. Entegre olduğu bilişim ve internet teknolojilerinin yapısı gereği taşıdığı bilgi üzerinde herhangi bir niteliksel denetim yapılamadan üretildiği ve yayıldığı için YZ teknolojileriyle üretilen bilgiyi veri ya da “enformasyon” olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Çalışmadaki YZ ile elde edilen kısımlar bu bağlamda okunursa anlatı daha açık hâle gelecektir.

Bu çalışma Giriş ve Sonuç kısmı dışında üç bölümden oluşmaktadır. Literatür ve kavramsal çerçevenin çizildiği birinci bölümde tarihsel perspektifle bilginin anlamı ve felsefi değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca YZ teknolojileri ve uygulamalarının yapısal biçimi ve bilgi üretim süreçlerindeki rolüne değinilmiştir. İkinci bölümde çalışmanın amaç, önem ve yöntemi açıklanmıştır. Bulgular başlıklı üçüncü bölümde, dünyaca ünlü iki farklı YZ uygulamasına (ChatGPT ve DeepSeek), ürettiği bilginin niteliğine yönelik sorular sorarak bu teknolojilerin bilgi kavramını nasıl anlamlandırdığı ve konumlandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise bulgular bölümünde elde edilen bilgiler eleştirel olarak yorumlanarak rasyonel çıkarımlarda bulunulmuştur.

Çalışmada bilginin geçerliliği bağlamında bilginin kaynağı, bilgi felsefesine eleştirel bakış, bilginin ideolojileştirilmesi, bilginin araçsallaştırılması, Batı merkezli bilgi ve bu bilginin

^{*} “Pratik-ontolojik” ifade ile Batı bilim dünyasının varoluşsal özellikler üzerinden Batılı insanı üstün insan olarak tanımlaması kast edilmektedir. Örneğin tüm teorik-epistemolojik birikimle tezatlıklar içermesine karşın mevcut bilim dünyasında eleştiri dâhi edilemeyen Darwinizm’in radikal bir uzantısı olan Sosyal Darwinizm bu anlayışın tezahürüdür. İnsanın biyolojik özellikleri üzerinden gelişmişlik kategorizasyonu yapan Sosyal Darwinizm’e göre Avrupalı beyaz ırk en gelişmiş insan türüdür. Bu durum bilimin araçsallaştırılmasına ve ideolojileştirilmesine net bir örnektir (Ergün, 2023, ss. 313).

bir iktidar aracı olarak kullanılması konularına değinilmektedir. Bir başka deyişle, çalışma epistemolojik iktidar konusunu tartışmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın ana argümanı, modernite paradigmasıyla başlayan zaman diliminden başlayarak günümüze kadar geçen süreçte bilgi denilen şeyin teorikte ve pratikte belirli bir bölge ve anlayışın uzantısı olduğudur. Buna ek olarak, modernite paradigmasının tüm yansımaları gibi, son yıllarda çok büyük bir ivme yakalayan YZ teknolojileri de bu yapının önemli bir parçası konumundadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde egemen bilgi felsefesi kavramı teknoloji kavramıyla eşsüremlili şekilde analiz edilerek teknoloji ile ilişkisi ve YZ süreçlerinin bu ilişkideki rolü açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2. Bilgi Felsefesi

Bilgi felsefesi ya da epistemoloji, bildiğimiz şeyleri nasıl bildiğimizi, bilginin doğasını, kaynağını, sınırlarını ve doğruluğunu inceleyen felsefe dalıdır. Bu disiplin, bilginin ne olduğu, nasıl elde edildiği ve ne ölçüde güvenilir olduğu gibi temel sorulara yanıt aramaktadır. Epistemoloji, bilginin niteliğini anlamak ve bilginin doğruluğunu test etmek için kavramsal ve analitik yaklaşımlar sunmaktadır (Marshall, 2005, ss. 204-205).

Bilgi üzerine felsefi tartışmalar çok boyutludur. Epistemolojinin temel sorularından biri, bilginin tanımıdır. Geleneksel olarak bilgi, doğruluğu, inanışı ve gerekçelendirmeyi içeren üçlü bir yapı olarak kabul edilmektedir (Arslan, 2018, s. 45) ve bu durum bilginin geçerliliğini ortaya çıkarmaktadır.

1.2.1. Bilginin Kaynağına Yönelik Felsefi Açıklamalar

Tarih boyunca birçok düşünür tarafından bilginin kaynağına dair farklı görüşler ortaya atılmıştır. Aristoteles modern dönem öncesi en önemli bilim felsefecisi olarak tanımlanmaktadır (Brown, 2020, s. 20). Rasyonalizm, bilginin akıl ve düşünme yoluyla elde edildiğini savunurken; ampirizm, bilginin duyuusal deneyimler aracılığıyla kazanıldığını öne sürmektedir. Bu iki yaklaşım arasındaki tartışmalar, epistemolojinin temel konularından birini oluşturmaktadır. Modern epistemolojide, bu iki görüşün ötesinde pragmatizm ve fenomenoloji gibi yaklaşımlar da öne çıkmaktadır. Pragmatizm, bilginin pratik kullanılabilirliğini temel alırken, fenomenoloji, bilginin öznel deneyimler üzerinden anlaşılması gerektiğini savunmaktadır (Baç, 2025, s. 30).

Bilginin kaynağı üzerine felsefi açıklamalar, kaynağın niteliklerini belirlemek için bilgiye yönelik temel sorular ortaya atmaktadır (Orman, t.y.):

- Bilgi nereden gelmektedir?

- İnsan akıllı mı bilgiye erişir yoksa deneyim mi bilgi kaynağıdır?
- Bilgi, akıl ve deneyimin dışında başka bir yerde mi aranmalıdır?
- Bilgi öznel midir, nesnel midir?

Yukarıdaki sorular epistemolojik teorilerin ve dolayısıyla bilgi felsefesi literatürünün ve tartışmalarının temelini oluşturmaktadır. Modern epistemolojik tartışmalarda bilgi kaynakları, genellikle dört ana başlık altında kategorize edilmektedir. Bunlar, akılcılık, (rasyonalizm), deneyimcilik (ampirizm), eleştircilik (kritisizm) ve sezgicilik (entüisyonizm). Akılcılık, bilgi kaynağının insan akıllı olduğunu ve insanlar doğuştan sahip oldukları akıl ve mantık ile doğada var olan bilgiye ulaşabileceğini savunmaktadır (Kılıç, 2014, s. 456). Deneyimciliğe göre bilginin kaynağı insanların deneyimleridir. Deneyimcilik insan zihninin doğuştan boş bir tabla/levha (tabula rasa) olduğunu savunmaktadır ve insan zihnindeki bilgi insanın dış dünya ile olan deneyimleri sonucunda şekillenmektedir (Kılıç, 2014, s. 460). Eleştirciliğe göre bilginin ortaya çıkmasında akıl ve deneyim aynı anda etkindir. Deneyim yoluyla elde edilen bilgiler akıl süzgecinden geçirilerek veya akıl yürüterek elde edilen bilgiler deneyimlenerek geçerli sonuca ulaşmaya çalışılmaktadır (Özlem, 2012, ss. 43-44). Bilginin kaynağı üzerine bir başka yaklaşım ise sezgicilik (entüisyonizm). Sezgiciliğe göre bilginin kaynağını sezgidir ve bilgi doğrudan ve aracısız bir şekilde sezgi yoluyla elde edilmektedir. Sezgicilik, modern epistemolojinin aksine bilgi elde etmede akıl ve deneyimin ötesindeki bir kaynağa işaret etmektedir (Kılıç, 2014, s. 463).

Yukarıdaki yaklaşımlar modernite paradigmasının ortaya koyduğu genel çerçevenin bir sonucudur. Yirminci yüzyıla gelindiğinde bilgi kaynağına yönelik açıklamalarının yeterli olmadığı tartışılmaya başlanmış ve önce mantıksal pozitivizm, hemen arkasından da mantıksal ampirizm bu dönemin en etkili yöntemleri olmuştur (Brown, 2020, s. 22). İkinci Dünya Savaşı sonrasında etkisini artıran postmodern felsefe ile tartışmalar farklı bir boyuta taşınmış ve aykırı da denilebilecek postmodern yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlara göre bilgi, hem akılcı hem de deneyimsel verilerin bir bileşimi olmasının yanında sosyal, kültürel, tarihsel, siyasi, ekonomik bağlamlar tarafından şekillenmektedir. Postmodernite ile ortaya çıkan muhalif eleştirel yaklaşımlara göre bilgi kaynağı sadece Batı dünyası, sadece beyaz insan veya ataerki anlayış olmamalıdır. Diğer bir deyişle, Batı dışı toplumlar ve siyahiler de bilgi kaynağı olarak sürece dâhil edilmelidir (Benton & Craib, 2008, s. 213-215). Bu bağlamda postkolonyal teoriler bilgi kaynağının sadece Batılı epistemolojiden ibaret olmadığını, farklı coğrafyalardaki bilgi üretim süreçlerinin de değerli olduğunu savunmuştur. Örneğin Edward Said'in (1935-2003) oryantalizm kavramı kapsamında yaptığı açılım, bilimsel çalışmalarda Batı hegemonyasına dikkat çekmektedir. Said'e göre oryantalizm kavramı Batı'nın Doğu'yu kavrama ve tanımlama çerçevesini çizen kadim bir yapıdır. Buna göre Batı menşeli bilgi, kendi iddiasının aksine rasyonalist ya da deneyimsel çerçevenin ötesindedir ve bu durum aynı zamanda emperyalist sistemi belirleyen, şekillendiren, meşrulaştıran ve kanıksatan niteliklere sahiptir (Said, 1998, ss. 441-443).

Yukarıdaki Batı dışı eleştiriler Batı hegemonyasının ürettiği epistemolojik yapının çerçevesini belirleyen modernite paradigmasına yöneliktir. Bunun yanında Batı merkezli bilgi felsefesine yönelik iç eleştiriler de yapılmıştır ve bu eleştiriler çoğunlukla sistemin teknik yönlerini sorgulamaktadır. Yapılan eleştirilerin genel çerçevesi, mevcut epistemoloji anlayışı ve yöntemleri üzerinedir. Bu alanda Karl Popper (1902-1994), Thomas Samuel Kuhn (1922-1996), Imre Lakatos (1922-1974) ve Paul Feyerabend (1924-1994) radikal fikirleriyle öne çıkan isimlerdir.* Batı merkezli mevcut bilimsel bilgiye eleştirel perspektifinden bakan bu yaklaşımlar, bilimsel bilginin doğası ve gelişimi hakkında geleneksel anlayışları sorgulayarak farklı bakış açıları sunmaktadır. Bu düşünürlerin görüşleri, bilimin mutlak ve objektif bilgi ürettiği iddiasını eleştirerek bilimsel bilginin tarihsel, toplumsal ve paradigmatic bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bilimsel bilginin tarihsel seyrini ya da gelişimini “paradigma” kavramıyla açıklayan Thomas S. Kuhn’a göre her dönemin kendine özgü bir paradigmal anlayışı bulunmaktadır. Geçen zamanla birlikte yeni bilimsel anlayışa kapalı olan mevcut paradigma bazı şeyleri açıklayamaz duruma düşmektedir. Bu durumda bir bilimsel devrim gerçekleşerek paradigmayı değiştirmekte ve o an için sorun aşılmaktadır (Kuhn, 2016, s. 16). Paul Feyerabend’e göre belirli bir bilimsel yöntemin dayatılması bilgi üretimi ve bilimsel gelişmeleri olumsuz etkilemektedir. Bilimsel bilgi diğer bilgi türlerinden üstün olmadığını savunan Feyerabend, mevcut bilimsel anlayışın siyasi boyutuna dikkat çekerek tarafsızlık iddiasının geçersiz olduğunu belirtmektedir. Ona göre bilgi toplumsal ve kültürel bağlam içerisinde üretilmektedir ve bu bağlamda epistemolojik çoğulculuğa önem verilmelidir (Feyerabend, 1991, ss. 11-13). Bilim felsefesi alanında özellikle Karl Popper’ın “Yanlışlanabilirlik İlkesi”⁺ ve Thomas S. Kuhn’un “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” modeline yönelik eleştirileri öne çıkmaktadır. Imre Lakatos ise bilgiye dair epistemolojik yaklaşımların yetersiz olduğunu savunmuştur. Lakatos, bilimsel araştırmaların uzun vadeli ve birbirine bağlı teorik çerçeveler içinde geliştiğini savunmuş ve görüşlerini “Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi” adını verdiği teorik çerçeveye açıklamıştır. Lakatos’a göre bir bilimsel topluluğun çalışmalarını şekillendiren temel teoriler ve yöntemlerin merkezinde

* Diğer yandan Batı merkezli mevcut epistemolojik durumu sorgulayan birçok düşünür vardır fakat bunların birçoğu disiplinler alanlar üzerine yoğunlaşarak ve/veya Batı merkezli mevcut epistemolojiye içkin tartışmalarla sürece dâhil olmuşlardır. Örneğin Jean-François Lyotard (1924-1998) modernitenin çerçevesini çizdiği evrensel bilimsel bilginin büyük anlatı olma vasfını; Jacques Derrida (1930-2004) dekonstrüksiyon (yapısöküm) yöntemiyle Batı düşüncesindeki metafizik öncülleri ve ikilikler üzerinden bilgi sistemlerinin temel varsayımlarını; Michel Foucault (1926-1984) bilgi-iktidar ilişkisinin toplumları düzenleyerek yönetimde araçsallaştırdığını; Bruno Latour (1947-2022) bilimsel bilginin aslında sosyal bir inşa süreci olduğunu savunarak bilimsel nesnellik kavramını; Sandra Harding feminist epistemolojiyi savunarak, bilimde tarafsızlık iddialarını; Gayatri Chakravorty Spivak postkolonyalizmin bağlamında madunluk (dışlanmış, ötekileştirilmiş, üzerinde hâkimiyet kurulmuş olan kişi veya toplum) konusunu; sorgulamışlardır (Loomba, 2000).

⁺ Karl Popper’ın “bir şey yanlışlanabiliyorsa bilimseldir” (hipotetiko-dedüktif) şeklinde özetlediği anlayıştır. Ona göre gözlem yapan kişi ileri sürdüğü teoriyi/hipotezi doğrulamaya çalışmaz; yanlışlama yoluyla sonuca ulaşır. Eğer yanlışlanıyorsa teoriyi/hipotezi terk etmeli, yeni bir teori/hipotez geliştirmelidir (Russel & Urry, 2016: 34).

değişmez varsayımlar bulunmaktadır (Lakatos, 2012, ss. 19-28). Kuhn, Feyerabend ve Lakatos'un eleştirel yaklaşımları, bilgi felsefesine yeni bir boyut kazandırarak bilimsel bilginin mutlaklığı ve nesnelliği gibi temel varsayımları sorgulamaktadır. Kuhn'un paradigmatik yapı ve bilimsel devrimlere dayalı modeli ile Feyerabend'in yöntem eleştirisi, bilginin tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamını vurgulayan bir epistemoloji anlayışı sunarken Lakatos'un araştırma metodolojisi üzerine yaptığı eleştiriler bilimin ilerleyişini daha nesnel ve rasyonel bir temele oturtmayı amaçlamaktadır (Carrier, 2020, ss. 210-212).

Bilgi felsefesine yönelik bu eleştiriler, bilginin niteliklerinin zamana, mekâna, kültüre, topluma, siyasal ve ekonomik güce göre değişebildiğini göstermektedir. Dolayısıyla bilgi, bilgiyi üreten ve yayan kesim tarafından yere ve zamana göre şekillendirilmektedir. Bilgiyi ele geçiren bilimselliğin temel ilkelerini terk ederek onu bir silah gibi kullanmaya başladığında durum farklı bir boyut kazanmaktadır. Her şeyden önce yapılan şey bilim olmaktan çıkmaktadır. Bu bağlamda bilginin araçsallaştırılması, ideolojileştirilmesi ve Batı merkezci bir perspektiften ele alınması ortaya çıkan başlıca sorunlardır. Frankfurt Okulu'nun (Eleştirel Ekol) modernite paradigmasına yönelik yaptığı sert eleştirilerde bu bağlam oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Onlara göre, akıl ve bilgi, Aydınlanma sonrasında özgürleştirici potansiyelini kaybederek ekonomik ve teknik amaçlara indirgenmiştir (Horkheimer & Adorno, 2014, s. 178; Slater, 1998, s. 11). Bu durum, teoride iddia edildiği gibi bilginin/bilimim tarafsız ve evrensel olmadığını, aksine belirli ideolojik, siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel bağlamlarda üretildiğini göstermektedir.

Yukarıda da görüldüğü üzere bilgi, bilimsel çalışmalar ve topyekûn bilim ideolojileştirilerek belirli bir amaç doğrultusunda biçimlendirilmiş ve kullanılmıştır. Bu durumu "Egemen sınıfın düşünceleri, her çağda egemen düşüncelerdir." şeklinde tanımlayan Marksizm, bilgi olgusunun tüm açılımlarıyla başta ekonomik olmak üzere siyasal ve toplumsal güç odakları tarafından belirlendiğini savunmuştur (Marx & Engels, 2013, s. 52). Neo-Marksist düşüncenin önemli temsilcilerinden Louis Althusser (1918-1990), klasik Marksizm'in görüşünü yeniden yorumlamış ve devletin bilgi üretiminde oynadığı ideolojik rolü vurgulamıştır. Eğitim ve medya gibi bilgi olgusuyla doğrudan ilişkili kurumları "Devletin İdeolojik Aygıtları" (DİA) şeklinde tanımladığı kategoriye yerleştiren Althusser'e göre bilgiyi topluma aktaran DİA'lar devletin ideolojisine göre hareket etmektedir (Althusser, 2010, ss. 50-51).

Tüm bu süreçlerde bilgi belirli bir merkezi esas olarak ve bu merkeze uygun perspektif kazanarak şekillenmektedir. Sonuç olarak üretilen bilgi ve bu bilgiyle yapılan bilimsel faaliyetler bu merkeze ve perspektife bağlı olarak ilerlemektedir. Günümüzde bu merkezin Batı, perspektifin çerçevesini de bu merkezden dünyaya yayılan modernite paradigması olduğu açık bir gerçektir. Bu durum bilginin araçsallaştırılması ve ideolojileştirilmesi sorunlarının da temelinde yer almaktadır. Zira bilginin Batı merkezci yapısı, bilginin tarihsel olarak Batı'nın epistemolojik ve kültürel perspektiflerine göre şekillenmesine neden

olmaktadır. Sömürgecilik, postostkolonyal teoriler, oryantalizm, madunluk gibi eleştirel yaklaşımlar bilginin Batı merkezli oluşunun altını çizmektedir (Dirik, 2010, s. 2; Fanon, 2007, s. 51; Said, 1998, s. 14; Spivak, 2020, ss. 71-72).

Sonuç itibariyle, çerçevesini modernite paradigmasının çizdiği Batı merkezli bilgi tarafsız bir hakikat değil, güç ilişkilerinin ve ideolojik hedeflerin bir yansımasıdır. Aydınlanma anlayışının ürettiği pozitivist bilim anlayışı, modern dönemde bilginin tarafsız ve nesnel olduğu iddiasını sürdürmüş; ancak bu anlayış, Batı'nın sömürgeci politikalarını meşrulaştırmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Günümüzde ABD öncülüğünde dünyanın Batı dışındaki bölgelerine yapılan ekonomik, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel müdahaleler demokrasi, refah, insan hakları ve hukuk adına yapıldığı iddia edilmektedir fakat meselenin özünde ekonomik çıkar olduğu açıkça görülmektedir. Benzer şekilde dünyanın farklı yerlerindeki ekonomik, sosyal, siyasi, bilimsel ve teknolojik açıdan potansiyel taşıdığı görülen kişi veya kurumlar bir şekilde Batı'nın tahakkümü altına alınmaktadır. Bu tahakküm fon aktarımı, satın alma, beyin göçü, sosyal sorumluluk projeleri gibi masum isimler altında kurulmaktadır. Karşılaşılan “yerel” dirençler ise epistemolojik birikim sayesinde bilimsellik adı altında marjinalleştirme, ötekileştirme, değersizleştirme (Altıntop, 2023a, s. 156) yöntemleriyle kurulan hegemonya sayesinde pasifize edilmektedir. Bu durum, bilgi-iktidar ilişkisinin ürettiği bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Bilgi-iktidar ilişkisi, bilginin üretim, yayılım ve kullanım süreçlerinin belirli güç odakları tarafından kullanılarak otorite kazanması ve bu otoritenin siyasi, sosyal, ekonomik olmak üzere hayatın akışı üzerindeki hegemonik etkisini ifade etmektedir. Bu kavramsallaştırmaya göre bilgi tarafsız bir gerçeklik değil; belirli dönemlerin ideolojik ve politik çıkarlarını yansıtan bir yapıdır. Dolayısıyla bilgi ve onun sistematize olmuş hâli olan bilim, toplumu kontrol etmek ve düzenlemek amacıyla oluşturulmuş bir iktidar aracıdır. Bilgi-iktidar ilişkisinin en görünür olduğu yer, bilimin, insan bedeninin belirli normlara uygun hâle getirmek, sapmaları disipline etmek ve istenmeyen bölgeleri gidermeye yönelik biyo-politika üretmek için kullanıldığı alanlardır (Foucault, 2014, s. 213-216). Bütün bu anlatılanlar bilgi ve bilim olgusunun iktidar tarafından araçsallaştırıldığını ve hegemonya için kullanıldığını göstermektedir. Teknoloji de bu süreçte çok önemli bir konuma sahiptir. Özellikle günümüzde bilgi ve bilimsel faaliyetler, üretim ve yayılım süreçlerinin en önemli unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3. Teknolojinin Bilgi Üretimindeki Rolü ve İktidar Aracı Olarak Kullanılması

Bugünün dünyasında teknoloji bilgi üretimi ve iktidar ilişkilerinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda bilimsel gelişmelerin en somut göstergesi olan teknolojik gelişmelerin hem bilgi üretiminde, hem de bir iktidar aracı olarak kullanılmasında önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir. İnternet ve bilişim teknolojileri öncesindeki durum uzay, savaş, savunma, sanayi ve otomasyon teknolojilerinde üstünlük üzerine yoğunlaşmaktadır. Dijital çağ öncesi teknolojinin bilgi üretimindeki rolü ve iktidar aracı

olarak kullanılmasına çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Dijital çağda ise bu durum tümüyle farklılaşmış gözükmetedir. Bu dönemde YZ gibi ileri teknolojiler yeni bilgi ekosistemleri, bilimsel formlar, akademik disiplinler ve iktidar ilişkileri ortaya çıkarmaktadır (Güneş, 2023, s. 7). Bilginin güç ve iktidar kaynağı olduğu bir dünyada bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) gelişimi bu teknolojilerin önemini artırmaktadır. Bilginin üretilmesi, saklanması, kullanılması ve paylaşılması için ileri teknolojilere duyulan ihtiyacın bir sonucudur (Yeşilorman & Koç, 2013, s. 118).

Yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri, toplumsal güç ve iktidar ilişkileri içerisinde ayırt edici bir niteliğe sahiptir. Bu teknolojiler, yeni bir kültürün inşasında ve iktidarın yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle iletişim teknolojileri reklamları, teknolojinin toplumsal ve kültürel inşasında etkili olmakta ve bilgi toplumunun egemen söylemlerinin kurucusu ve taşıyıcısı olarak işlev görmektedir (Kaymas, 2018, s. 22). Dolayısıyla, teknoloji, bilgi üretimi ve iktidar ilişkilerinin şekillenmesinde kritik bir öneme sahiptir.

Dijital çağda YZ ve bilgi-iletişim teknolojilerinin gelişimi, bilginin üretimi ve dağıtımında yeni dinamikler oluşturmakta ve bu süreçler üzerinden iktidar ilişkilerini yeniden tanımlamaktadır. Buraya kadar anlatılanlar, tarihsel süreç içinde bilim ve teknolojinin hem anlayış hem de gelişim açısından paralel olarak ilerlediğini göstermektedir. Teknolojinin gelişmesini sağlayan ana dinamik bilimsel gelişmelerdir. Diğer yandan bilimsel gelişmelerin hızını arttıran da teknolojinin gelişmesidir. Dolayısıyla burada birbirini besleyen bir sirkülasyon bulunmaktadır. Geline nokta, bir ileri teknoloji ürünü olan YZ ile elde edilen bilginin yukarıda çerçevesi çizilen bilgi/bilim sirkülasyonunun dışında olması mümkün değildir. Başka bir deyişle, teknoloji ile elde edilen bilgi, kendisini ortaya çıkmasını sağlayan algoritmik çerçevenin dışına çıkamayacağından, mevcut bilimsel hegemonyayı güçlendirecek ve devamlılığını sağlayacaktır.

1.4. Yapay Zekânın Ortaya Çıkışı ve Gelişim Süreci

Hem tanım hem de işleyiş açısından basit gibi görünen ama kompleks bir yönü bulunmaktadır. Ortaya çıktığı dönemin (1950'ler) teknolojik yapısıyla ilişkilendirerek en yalın şekliyle söylersek, insan zekâsının potansiyellerini makinelerle yaptırmayı amaçlayan teknolojidir (Özalp, 2020, s. 11). Bu durumu kompleksleştiren bugünün bilişim ve internet teknolojileridir. Zira YZ gündelik yaşam pratiklerinden geleceği şekillendirmeye amaçlayan transhümanizm'e* (Alpaydın, 2020, s. 12-13) kadar geniş bir alanı içine almaktadır (Dağ, 2021, s. 9). Bu bağlamda çalışma, YZ'nin daraltılmış bir bölümünü; öğrenme ve öğrendiklerinden bilgi üretme teknolojisini kapsamaktadır.

* Transhümanizm, insanın biyolojik varlığının genetik, sibernetik, robotik, nano-teknoloji ve YZ teknolojileri vasıtasıyla yarı insan, yarı robot bir varlığa dönüştürülmesini tanımlamak için kullanılmaktadır.

YZ, insan zekâsını taklit eden makinelerin (teknolojilerin) geliştirilmesi amacıyla ortaya çıkan ve zaman içinde önemli evrimler geçiren bir bilimsel alandır. YZ'nin başlangıcı 1950 yılında Alan Mathison Turing (1912-1954) tarafından yazılan “Bilgisayarlar ve Zeka” adlı makaleye dayandırılmaktadır (Altıntop, 2023b, s. 193). YZ kavramsallaştırması ise 1956 yılında Dartmouth Koleji'nde düzenlenen bir konferansta John McCarthy tarafından ortaya atılmıştır. Bu konferans, YZ'nin resmi doğuşu olarak kabul edilir ve alandaki ilk çalışmaların başlamasına öncülük etmiştir (Say, 2018, s. 82). YZ 1950'lerden günümüze gelinceye kadar zaman zaman adından söz ettirmiş zaman zaman da geri planda kalmıştır.

1950'ler ve 1960'lar, YZ alanında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Cornell Üniversitesi'nden Frank Rosenblatt, “perceptron” (algılayıcı) üzerine ilk makalelerden birini yayınlamış ve bu, günümüzde sinir ağı olarak bilinen teknolojinin öncülerinden olmuşlardır. Aynı dönemde, sembolik ifadelerle çalışan “sembolist” adlı bir YZ modeli geliştirilmeye başlanmıştır (Nilson, 2018, s. 95). 1965-1970 yılları arasında YZ araştırmaları, beklentilerin karşılanamaması nedeniyle bir durgunluk yaşamıştır. Bu dönemde, bilgisayar uzmanları sadece verileri yükleyerek düşünen bir makine geliştirip akıllı bilgisayarlar yapmayı düşünmüşlerdir fakat sonuçlar tatmin edici olmamıştır. 1970-1975 yılları arasında ise YZ alanında yeniden bir canlanma yaşanmış ve önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Wooldridge, 2022, s. 52). Günümüzde YZ, makine öğrenimi, derin öğrenme ve büyük veri analitiği gibi alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmiştir (Tablo 2). Bu teknolojiler, sağlık, eğitim, finans ve ulaşım gibi çeşitli sektörlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. YZ'nin bu hızlı gelişimi, gelecekte daha da geniş uygulama alanlarına sahip olacağını göstermektedir (Coşkun & Gülleroğlu, 2021, s. 950). Bu inişli çıkışlı süreç 2010'lu yıllarda kesin bir dönüşüme uğrayarak tümüyle adından söz ettiren bir döneme girmiştir. Geline nokta da her geçen gün etkisini biraz daha arttırarak yoluna devam etmektedir (Serhan, 2023).

Buradaki dönüşüm ayrıca çalışmanın da önemini ortaya koymaktadır. Zira artık YZ hayatımızın her alanında ve en çok da merkezinde yer almaktadır. Özellikle cep telefonları ve ona entegre olabilen ve/veya yakınsama özelliğiyle kullanılan akıllı teknolojiler yirmi dört saatimizi belirleme gücüne erişmiştir. YZ bütün bu gelişmelerin odağına yerleşmek üzeredir ve yakın gelecekte bu gelişmeleri organize edecek bir konum elde edecek gibi görünmektedir.

1.3.1. Yapay Zekâ ve Bilgi İlişkisi

Teknolojinin sağladığı kolaylıklar büyük sorunları da beraberinde getirmiştir. Bilginin kaynağı, elde edilmesi ve diğer insanlara iletilmesi aşamaları bilginin niteliğini belirlemektedir. Bugün bilginin iletilmesini sağlayan başlıca unsurlardan biri kitle iletişim araçlarıdır (KİA) ve KİA'nın teknik özellikleri hem de kullanıcıların inisiyatifleri sonucunda bilgi karmaşık hâle gelmektedir. Diğer bir deyişle, KİA ile iletilen bilgi, nitelikli olan ile niteliksiz olanın ayrıştırıl(a)madığı veri yığınıdır (Tunç, 2005, s. 248). Enformasyon denilen bu

veri yığını içinde gerekli olan nitelikli bilgiyi süzüp çıkarmak kitleye düşmektedir ve bu işlem uzmanlık gerektirmektedir. Dolayısıyla KİA aracılığıyla hem üretilen hem de iletilen veri yığını bilgi olmamaktadır (Pembecioğlu, Gündüz & Akın, 2021, s. 1035). Diğer yandan bu veri yığını oluşturulurken manipülasyona tabi tutulduğu, dezenformasyon veya misenformasyona uğratıldığı ya da propaganda amacıyla üretildiği gerçeği meseleyi daha da sorunlu hâle getirmektedir. İnternet ve bilişim teknolojilerinin bu süreçlerde faal olarak kullanıldığı, YZ teknolojisi ve uygulamalarının da kısa sürede sürece dâhil edildiği görülmektedir (Karakoç Keskin, 2025, s. 105). YZ öncesinde sahte bilgiyle mücadele son derece zorlaşmışken, YZ sonrasında önüne geçebilmek imkânsıza yakın hâle gelmiştir.

1.3.2. Yapay Zekâ ve Bilgi Üretimi ya da Enformasyon Yağmuru

Literatürde YZ ile elde edilen bilgi ve niteliğine yönelik ve/veya bu yönüne değinen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda YZ ile elde edilen verilerin birçok yönden fayda sağlamasının yanında bilginin dezenformasyona uğratıldığı ve bu durumun etik açıdan sorun teşkil ettiği (Köçeri, 2023), bilgi saklama ve kullanma süreçlerinde yararlanılmasının yanında bağımsız karar vermeye yönelik kullanıldığında sorunlara yol açtığı (Henkoğlu, 2019), bilgi üretim süreçlerinde yeni bir bilgi-iktidar formunu ortaya çıkardığı (Güneş, 2023), dil ve mantık bağlamında ontolojik, etik ve epistemolojik açıdan insandan bağımsız hareket edip edemeyeceğinin henüz netleşmediği ama yeni bir dil felsefesi matematiğini doğurabileceği (Doğrucan & Hazar, 2019), akademik bilgi üretiminde kullanılmasının mümkün olduğu fakat bu durumun özgünlük ve etik açıdan sorunlara yol açabileceği (Altıntop, 2023b), iletişim ve medya alanında süreçleri kolaylaştırdığı fakat önemli orandaki manipülatif yönünün toplumu yanlış bilgilendirme ve yönlendirmeye neden olduğu (Gül, 2024), sosyal bilimlerde bilgi işleme ve üretme süreçlerinde araştırmacının iş yükünü azalttığı fakat etik açıdan ihlallere neden olduğu ve düşünsel açıdan insanın yerini almasının sorunlara yol açtığı (Erdem, 2024), YZ teknolojileriyle oluşturulan bilginin hegemonik bir yapı oluşturduğu (Canöz vd., 2023) gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu verilerle paralel bir değerlendirme içeren çalışmada, YZ'nin bilgi üretim süreçlerinde hegemonik yapı olduğuna ve bu hegemonyanın yanlış, yanlış, ideolojik, Batı merkezli bilgi ekosistemini güçlendirdiğine yönelik sorgulama yapılmıştır.

Bugünün dünyasında bilgiye erişim tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar kolaydır. Bu kolaylık insanlara büyük bir fayda sunarken beraberinde bazı sorunları da getirmektedir. Her şeyden önce, bir şeye kolay ulaşılabilirlik o şeyin değerini düşürmektedir. Bilgide de aynı durum söz konusudur. Yirmi birinci yüzyıla gelinceye kadar geçen süreçte bilgiye ulaşmak isteyen insanlar büyük çaba göstermiş, maddi ve manevi bedeller ödemiştir. Örneğin Antik Yunan'da bilgi edinmek için Mısır'a gidildiğine yönelik kayıtlar mevcuttur. O dönem için düşünüldüğünde gidip gelenlerin uzun zaman sonra ülkelerine döndüğü anlaşılmaktadır. (O'Grady, 2002, s. 26-27; Molinsky, 2015). Orta Çağ Avrupa'sında manastırlar bilgi edinmek isteyen kişilerin birçok engeli aşarak girdiği toplumsal hayattan izole yerlerdir. Bilgi elde

etmek için sosyal yaşamın tüm kazanımlarından vazgeçenlerin girdiği çileli bir yoldur (Franchi, 2013, s. 112). Benzer durum Hindistan'dan Çin'e kadar geniş bir bölgede de yaşanmaktadır. Oralarda da manastırlar insanı bilgilendirerek ruhunu eğitmenin bir yolu olarak kabul görmüştür (Ghosh, 1965, s. 19; Ch'en, 1973, s. 287). Aşağı yukarı aynı dönemlerin İslam coğrafyasında da bilgi sahibi olmak için benzer yollar bulunmaktadır. Bir yanda medreseler ve camiler, öteki yanda tekke ve zaviyeler bilginin dağıtımına sokulduğu mekânlardır. Bilgi edinmek isteyenler de buralarda kendilerine yer bulma gayreti içine girmektedir (Makdisi, 1981, s. 29). Bütün bunlar bilgiyle meşgul olanların elitist bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir (Burke, 2000, s. 21). Oysa yukarıda da belirtildiği gibi, günümüz teknolojileri sayesinde bilgiye ulaşmak o denli kolaylaşmıştır ki insan artık evinden hiç çıkmadan herhangi bir konu hakkında istediği veriye ulaşabilir, istediği bilgiyi edinebilir konuma gelmiştir. Bunun için elinin altında bir bilgisayar ve erişim için kullanabileceği bir internet bağlantısının olması yeterlidir (Castells, 2010, s. 55). Bilişim ve internet teknolojilerini kullanarak bilgiyle donanımlı hâle gelebilmek sıradan bir duruma dönüşmüştür fakat burada bilginin kaynağı ve niteliği önemli bir soruna dönüşmektedir.

Teknoloji bireye/topluma sadece bilgi edinme açısından bir konfor alanı sağlamakla kalmamakta, daha geniş açıdan baktığımızda, bilginin üretimi ve dağıtım süreçlerini de son derece kolaylaştırmaktadır. Bir başka deyişle, bilginin diğer insanlara ulaştırılması, yayılması ve yaygınlaştırılması aşamaları teknoloji sayesinde oldukça işlevsel hâle gelmiştir (Lievrouw & Livingstone, 2006, s. 12). Günümüzde bilginin yayılmasını sağlayan başlıca kanal kitle iletişim araçlarıdır (KİA) ve KİA söz konusu olduğunda sorun daha da karmaşık hâle gelmektedir. KİA ile yayılan bilginin niteliği üzerinde durulması gereken ilk konudur. Zira elde edilen ve/veya üretilen bilgi büyük oranda kitle iletişim araçları (KİA) aracılığıyla yayılmaktadır (McQuail, 2010, s. 3) ve KİA ile yayılan içerikte nitelikli bilgi ile niteliksiz bilginin biraradalığı ve/veya ayrıştırılmamış hâli söz konusudur (Tunç, 2005, s. 249). Enformasyon denilen bu veri enformasyon yayılan bilgi üzerinde dezenformasyon, misenformasyon, manipülasyon ve propaganda faaliyetleri bu bağlamda bilginin nite(likesiz)liği ön plana çıkmaktadır (Altıntop & Bak, 2022, s. 332). Yaygınlaşması ve yayılması süreçlerinin bu kolaylık sağlamakla kalmamakta, elde edilen bilgiyi/veriyi diğer insanlara ulaştırılması aşamasında süreci hızlandırmaktadır. Bugünün teknolojisinin en ileri seviyedeki KİA'sı internet teknolojileri tabanlı işleyen ve yeni medya olarak adlandırılan uygulamalardır. İnternet söz konusu olduğunda ise enformasyona müdahale boyutu en üst seviyeye çıkmaktadır. Yeni medyanın güncel silahı YZ olarak göze çarpmaktadır. YZ ile oluşturulan içerikler yeni medyanın sahip olduğu hız, zaman ve mekân üstünlük gibi özellikler sayesinde hem yayılım hem de etki boyutu son derece artmıştır. Yeni medyanın içinde olduğu bu karmaşık ve hızlı işleyişi sırasında iletilen bilginin niteliği hükmünü yitirmekte ve veriye dönüşmektedir (Floridi, 2014, s. 52; Kaplan & Haenlein, 2019, s. 6). Bu durum algoritma temelli çalışan YZ için biçilmiş kaftandır. Genel anlamda medya kişi veya kitleye istediğini vermek

üzerine kuruludur ve buna yeni medyanın teknolojik potansiyeli ile YZ'nin veri üretim süreçleri eklemlendiğinde ortaya çıkan enformasyon bulutu içinde çıkılmaz hâle gelmektedir.

YZ ile elde edilen bilgi ve bu bilgi üzerinden üretilen içerik üzerindeki araştırmalar genel olarak iki yönlü değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki kullanıcı tarafını ele alan ve etik ile ilkelilik şeklinde iki başlıkta yoğunlaşmaktadır. YZ ile üretilen her türlü içeriğin kullanılmasının ne kadar etik olduğu ve/veya kullanılması aşamasında ne kadar ve hangi yöntemle kullanılırsa etik olarak tanımlanabileceği değerlendirilmektedir (Bender, Gebru, McMillan-Major & Shmitchell, 2021, s. 615). Aynı başlık altında ele alınan ikinci mesele YZ ile üretilen her türlü içeriğin kalite boyutudur. Bu bağlamda konuyu ne kadar ele aldığı ve açıklayabildiği, açıklamaların tutarlılığı ya da gerçekliği gibi meseleler değerlendirmeye tutulmaktadır (Jobin, Ienca & Vayena, 2019, s. 390). İkincisi ise YZ'nin işleyiş mantığını anlatan teknik çalışmalardır. Bu çalışmalarda öğrenme süreçlerinin optimizasyonu, algoritmaların oluşturulması ve çalışma prensipleri, içeriğin kalitesi gibi mevcudu açıklarken (Goodfellow, Bengio & Courville, 2016, ss. 12–15) geleceğe de perspektif sunmaktadır. (LeCun, Bengio & Hinton, 2015, s. 436)

Daha felsefi bir zeminde, YZ teknolojileri ile elde edilen bilginin epistemolojik tartışması yapıldığında sorunun birkaç katmana ayrıldığı ve saçaklandığı görülmektedir. YZ'nin bilim tarihi açısından muazzam bir devrim olduğu şüphesizdir fakat teknolojik bir üründen insan zihninin ve/veya zekâsının tüm potansiyellerini beklemek başlı başına sorun demektir (Larson, 2022, ss. 14-15). Zira insan sadece salt veri ile bilgi üreten bir varlık değildir. İnsanın bilgi üretim süreçleri içerisinde duygu, sanat ve estetik unsurlarını bulunmaktadır ve bunlar soyutlanamaz. Bir başka deyişle, YZ teknolojileri ile bilgi üretimi sağlansa bile insanın soyut ve somut varlığını tüm özellikleriyle kapsayacak bir “varoluş” mümkün görünmemektedir (Değirmenci & Aydın, 2018). Bunun yanında YZ ile üretilen bilginin klasik tümevarım yöntemi taşıdığı görülmektedir ve bunun için YZ'ye, aralarında illiyet kurabileceği veri setlerinin önceden verilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla YZ'nin ürettiği bilgi yeni bir bilgi değil, onun erişimi sağlanmış veri yığını içerisinde ilişkilendirilmiş bilgidir. Bunun bir mühendislik harikası olduğu muhakkaktır fakat YZ'nin insan müdahalesi olmadan yeni bilgi veya bilgi setleri oluşturamayacağını göstermektedir. Bu aşamadaki en büyük epistemolojik sorun, YZ'nin erişebildiği veri setleri arasında ilişki kurarak ürettiği bilginin, YZ'yi üreten paradigmal anlayışla şekilleneceğidir. Bu da doğal olarak o günün egemen bilimsel paradigması olacaktır ve burada bile YZ'nin algoritmasını oluşturanlar ile bilim insanlarının ayrı kulvarlarda olması sorunu büyötmektedir. Bu eleştirel yaklaşımın ortaya koyduğu bir başka gerçek ise, YZ'nin geliştirilmesi ve yeni versiyonlarının ortaya çıkması için insan zekâsına ihtiyacının olmasıdır (Giles, 2018, s. 69-72). Tüm bunları bir kenara koyarak, YZ'nin bilimsel bilgi üretiminde verili kaynakları kullanması gerçeğinden hareketle eleştirel bir yorum yapmak gerekirse, insan müdahale etmediği sürece aynı veri kaynaklarını kullanacağı

için sunacağı bilgi de belirli bir çerçevenin dışına çıkamayacaktır. Bu da yeknesak bir döngüye neden olacağından bilimin durağanlaşacağı ya da duracağı anlamına gelmektedir (Serhan, 2023). Bütün bunlara rağmen, geçen her gün göstermektedir ki, YZ bilimsel araştırmalarda bilim insanının en iyi yardımcısı hâline gelmektedir.

2. ÇALIŞMANIN AMAÇ, ÖNEM VE YÖNTEMİ

YZ geçtiğimiz on yıl içinde bilgi üretimi ve yönetimi süreçlerinde devrim yapmış bir teknolojidir. YZ'nin çalışma prensibini oluşturan algoritmalar, erişilen veri setlerini analiz ederek, karmaşık desenleri tanıyarak ve anlamlı tahminlerde bulunarak birçok alana yönelik bilgi sağlayabilme kapasitesine sahiptir (Haton & Haton, 1991, s. 7-8). Bu kapasite gün geçtikçe büyük bir hızla artmaktadır. Çalışmanın amacı, günümüzde bilginin üretimi bağlamında önemli bir konum elde eden YZ teknolojileri ve uygulamalarıyla üretilen bilginin doğruluk, etiklik, objektiflik gibi evrensel değerler açısından durumunu belirlemektir. YZ ile üretilen bu bilginin mevcut statükoyu pekiştirerek tahakkümünü arttırması sonucunda etik, insani, hukuki açıdan sorunların daha da güçlenerek devam etmesine yol açmasına dikkat çekmesi çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmada yöntem olarak içerik analizi bağlamında tematik (semantik/latent) yöntem kullanılarak anlamsal ve örtük anlam ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Tematik içerik analizi, bir veri kümesi içinde örüntü/tema (pattern/theme) tanımlamaya, bu temaların bağlam içindeki anlamını çözümlemeye ve bunları sistematik biçimde incelemeye odaklanan nitel bir analiz yöntemidir. Bu yaklaşım hem anlamsal (semantic) düzeyde -verinin yüzeysel, açık içeriğini- hem de latent (örtük/derin) düzeyde -verinin ideoloji, varsayım veya farklı değişkenlerle ilişkileri gibi örtük anlamlarını- ele almaktadır (Braun & Clarke, 2006, s. 79). Yöntemin tarihi Boyatzis'in tematik analiz ve kod geliştirme çalışmalarıyla (Boyatzis, 1998) ve iletişim/medya araştırmalarındaki erken içerik analizi uygulamalarıyla ilişkilendirilmektedir (Braun & Clarke, 2006, s. 79). Daha yakın dönemde Braun & Clarke'in altı aşamalı yol haritası ve Guest, MacQueen & Namey'in uygulamalı çerçeveleri, yöntemin hem kuramsal hem de uygulamalı biçimde yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır (Guest, MacQueen & Namey, 2012, s. 1-2; Grouth, 2021). Sosyal bilimlerde tematik analiz; iletişim/medya çalışmaları, sağlık, eğitim, politika ve organizasyon araştırmaları gibi alanlarda, hem mevcut temaların tespiti hem de temaların anlamsal karşılığını bulmak için kuramsal çıkarım amacıyla yaygın biçimde kullanılmaktadır (Guest, MacQueen & Namey, 2012, ss. 1-7).

Tematik (semantik/latent-anlamsal/örtük) içerik analizinin önemi, araştırmacılara veri içindeki örtük/derin anlamları açığa çıkarma, kuram ile ampirik veri arasında bağ kurma ve bulguları bağlamsal olarak yorumlama olanağı sağlamasında yatmaktadır. Örtük/derin (latent) düzeyde temalar, doğrudan söylenemeyen ancak söylem içinde çıkarılabilen normları, güç ilişkilerini veya varsayımları görünür kılarak derinlemesine yorumları mümkün hâle

getirmektedir (Braun & Clarke, 2006, ss. 85-87). Yöntem, araştırmacının tercihinine bağlı olarak, tematik (anlamsal/örtük) derinliği ortaya koymanın yanında, nitel araştırmayı nicel verilerle de güçlendirmek için kodlama tekniği de içerebilmektedir. Nicel değerlendirmelerde güvenilir ve geçerli bir tematik analiz için kodlama şeması oluşturulmalıdır. Bu bağlamda tema ve kodların açıkça tanımlanması, kodlayıcılar arası güvenilirlik/şeffaflık prosedürlerinin belgelenmesi ve analiz süreçlerinin açık biçimde sunulması araştırmacının geçerliliğini ortaya koymaktadır. Bu uygulamalar, tematik analizin tekrarlanabilirliğini ve bulguların güvenilirliğini artırmaktadır (Nowell, Norris & Moules, 2017, ss. 2-4; Guest, MacQueen & Namey, 2012, ss. 13-16). Sonuç olarak, tematik (anlamsal/latent) içerik analizi, sosyal bilimlerde hem teori üretimine hem de uygulamaya dönük çıkarımlara zemin hazırlayan esnek fakat metodolojik bir yaklaşımdır. Doğru uygulanırsa hem “betimleme” hem de örtük mekanizmaların açıklanması yoluyla literatüre anlamlı katkı sağlamaktadır (Nowell, Norris & Moules, 2017, ss. 1-3; Braun & Clarke, 2006, ss. 79-86). Bu çalışmada kodlama ve nicelleştirme yerine bağlamsal yorumlama yoluyla verinin anlamsal ve örtük/derin düzeydeki karşılığı araştırılmıştır.

Çalışma için son yılların en popüler YZ ürünlerinden olan ChatGPT-4o versiyonu ve oldukça yeni olmasına rağmen büyük bir ses getiren DeepSeek-V3 versiyonu seçilmiştir. Bu uygulamalara, kullanıcılarına sundukları bilgiler hakkında sorular sorarak, verilen cevaplar üzerinden üretilen bilginin niteliğine yönelik analizler yapılmıştır. Bu iki uygulamanın seçilmesinin temel nedeni, ChatGPT’nin ABD, DeepSeek’in ise Çin menşeli olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla iki farklı coğrafya, kültür ve karşı karşıya gelen küresel gücün ürettiği YZ mukayesesinin yapılması amaçlanmıştır. Son zamanlarda büyük rekabet içine girdiği görülen bu iki ülke özellikle teknolojik alanda zorlu bir mücadele vermektedir. Çalışmada bu iki sıkı rakibin ürettiği YZ uygulamasının aktardıkları bilgilerin niteliksel açıdan farkının olup olmadığını ortaya koymaktır. Böylelikle, bir nevi Soğuk Savaş örneği veren bu iki ülkenin ürettiği YZ uygulamaları tarafından kullanıcılara sunulan bilgilerin epistemolojik kaynakları ve paradigmat çerçevelerini netleştirerek bilimsel hegemonya açısından konumlarını haritalandırmaya çalışılmıştır. Bunun için her iki YZ uygulamasına bilgi, bilginin kaynağı, güvenilirliği, evrenselliği, tarafsızlığı ve hegemonik durumu gibi başlıklar etrafında şekillenen sorular sorulmuştur (Tablo 1).

Tablo 1: ChatGPT ve DeepSeek’e Yöneltilen Sorular ve Amacı

Soruların Çerçevesi	Sorgulanan Hususlar	Soruların Tercih Nedeni
“Bilgi nedir? Bir içeriğin ‘bilgi’ olarak kabul edilebilmesi için hangi niteliklere sahip olması gerekir?”	Bilginin epistemolojik tanımı ve bilgi kriterleri (doğruluk, anlamlılık, kanıtlanabilirlik vb.).	Çalışmanın temel amaçlarından biri ‘YZ’nin sunduğu çıktının <i>bilgi</i> olarak nitelenip nitelenemeyeceğini belirlemektir. Bu nedenle bilgi kavramının açık ve teorik bir temele oturtulması gerekmektedir.

“Doğru bilgi neden önemlidir? Yanlış veya eksik bilginin toplumsal/karar alma süreçlerine etkileri nelerdir?”	Bilginin değeri ve yanlış bilginin sonuçlarının değerlendirilmesi (pragmatik/etik etkiler).	YZ çıktılarının pratik sonuçları (karar alma, güven, sosyo-politik etkiler) çalışmanın tartışma alanına girmektedir. Bu yüzden doğru bilginin önemini sorgulanmıştır.
“YZ uygulamalarının sunduğu bilgi genel olarak bilimsel, kanıtlanabilir, evrensel, tarafsız ve güvenilir midir?”	YZ’nin ürettiği verinin epistemik niteliği ve güvenilirlik kriterleri.	YZ’lerin ‘bilimsellik’ iddiası ile pratik üretimleri arasındaki uyumsuzluğu tespit etmek için doğrudan bu kıstaslar sorgulanmıştır.
“Bir YZ uygulamasının ürettiği bilginin doğruluğu nasıl tespit edilmelidir? Hangi ölçütler/kanıt türleri önceliklidir?”	Doğrulama yöntemleri: kaynaklar, deneysel kanıt, mantıksal argüman, uzman görüşü.	Çalışmada YZ çıktılarının denetlenebilirliğini ve hangi ölçütlerle değerlendirileceğini ortaya koymak gerekmektedir. Bu nedenle farklı doğrulama biçimlerinin karşılaştırılması seçilmiştir.
“YZ uygulamalarının sunduğu bilgiler belirli epistemolojik veya coğrafi hegemonilerin etkisi altında mıdır? Eğer öyleyse bu etki nasıl tezahür eder?”	Bilgi üretimindeki hegemonya, kaynak dağılımı ve ideolojik/bölgesel önyargı.	Araştırmanın merkezî sorusu YZ’nin sunduğu bilginin ‘kim(lerin) perspektifinden’ şekillendiğini ortaya koymaktır. Bu nedenle hegemonya sorusu önemli ve önceliklidir.
“Bilgi kaynakları değişirse (ör. Batı-dışı kaynaklar sisteme daha fazla dâhil edilirse) üretilen bilgi genel çerçevede nasıl değişir?”	Kaynak (dependence): veri havuzunun etkisi ve cevapların değişebilirliği.	Çalışma, kaynak setinin yapısının sonuçları nasıl etkilediğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle kaynakların değiştirilmesi üzerinden duyarlılık ve değişim sorgulanmıştır.
“YZ uygulamaları verilen bir soruya yanıt verirken sansür/filtre uygulayabilir mi veya geri bildirimle (feedback) yanıtını değiştirebilir mi? Bu süreç nasıl gözlemlenebilir?”	Algoritmik sansürleme/filtreleme, geri besleme mekanizmaları ve cevap değişkenliği.	DeepSeek-ChatGPT karşılaştırmasında somut örnekler (Filistin/Kudüs ve Çin/Tayvan örneği vb.) üzerinden gösterilmiştir. Bu tür davranışları test etmek için doğrudan sansür, filtre ve her ikisini içeren geri bildirim soruları seçilmiştir.
“Bir coğrafi/siyasal örnek sorusu (ör. ‘Tayvan’ın fiili statüsü veya başkenti nedir?’ veya Filistin’in fiili durumu ve başkenti tarzı) sorulduğunda YZ uygulamaları nasıl yanıt vermektedir. Farklı uygulamalar arasında ne tür	YZ’lerin jeopolitik hassasiyetlerdeki cevap tutarlılığı, sansür eğilimleri ve platformlar arası farklılaşma.	Gerçek dünya, tarafsızlık ve sansürün görünür kılınması için somut, tartışmalı örnek soruların kullanılması tercih edilmiştir. Böylece manipülasyon, dezenformasyon, propaganda gibi hegemonik eylemler doğrudan sınanabilmiştir

tutarsızlıklar/sansür örüntüleri
gözlenir?”

Burada, “araştırmada sadece iki YZ uygulamasının kullanılması araştırmanın güvenilirliği için yeterli sonuç elde edilebilir mi” sorusu gündeme gelebilir. Bir kısıt olarak da tanımlanabilecek bu soruya YZ teknolojisinin işleyiş biçimiyle yanıt verilebilir. YZ teknolojilerinin işleyiş biçiminde, kullandığı verilere ulaşım şekli ve bu verileri işleyiş süreçleri devreye girmektedir. Nitekim bugün tüm YZ uygulamaları kullanıcılarına sunduğu bilgileri aynı veri kaynağı (internet) ve aynı öğrenme modelleriyle sağlamaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: YZ Teknolojisi Öğrenme Model ve Süreçleri*

Konu	YZ Öğrenme Biçimi / Yöntemi	Açıklama	Örnek / Kullanım Alanı
Temel Öğrenme Modelleri	Denetimli Öğrenme	Belirli bir sonuca ulaşmak için etiketli verilerle modelin eğitilmesi.	Sınıflandırma, regresyon
Temel Öğrenme Modelleri	Denetimsiz Öğrenme	Veriler arasındaki örüntüleri ve kümeleri keşfetme.	Kümeleme, boyut indirgeme
İleri Teknik	Derin Öğrenme (Deep Learning)	Yapay sinir ağlarına dayalı, karmaşık verileri işleyen öğrenme yaklaşımı.	Görüntü tanıma, doğal dil işleme
İleri Teknik	Yapay Sinir Ağları (ANN)	Biyolojik sinir ağlarından esinlenilmiş matematiksel model.	Tahmin, sınıflandırma
İleri Teknik	Genetik Algoritmalar (GA)	Evrimsel süreçlerden esinlenen optimizasyon tekniği.	Karmaşık problem çözme
Uygulamalı Alan	Doğal Dil İşleme (NLP)	İnsan dilini anlamaya ve üretmeye yönelik teknikler.	Çeviri, duygu analizi, sesli asistanlar
Uygulamalı Alan	Görüntü İşleme (Computer Vision)	Görsel verilerin analiz edilmesi.	Yüz tanıma, nesne algılama, otonom sürüş
Uygulamalı Alan	Örüntü Tanıma	Veri sinyallerindeki yapısal özellikleri tanımlama ve sınıflandırma.	Görüntü işleme, ses tanıma, müzik tanıma
Veri Odaklı	Veri Madenciliği	Büyük veri setlerinden bilgi ve örüntü çıkarma süreci.	Pazarlama, sağlık, finans, sosyal medya
Veri Odaklı	Big Data Analizi	Yapısal ve yapısal olmayan çok büyük veri kümelerinin analizi.	Trend tespiti, risk analizi, müşteri davranışı

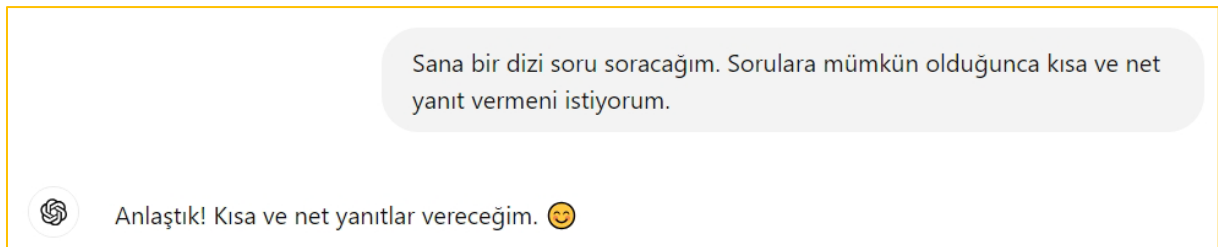
3. BULGULAR

Bu bölümde iki farklı YZ uygulamasının kullanıcılarına sunduğu bilgilerin kaynak ve niteliklerine yönelik sorular sorulmuştur. Soruların kapsamı ve ne amaçla oluşturulduğu

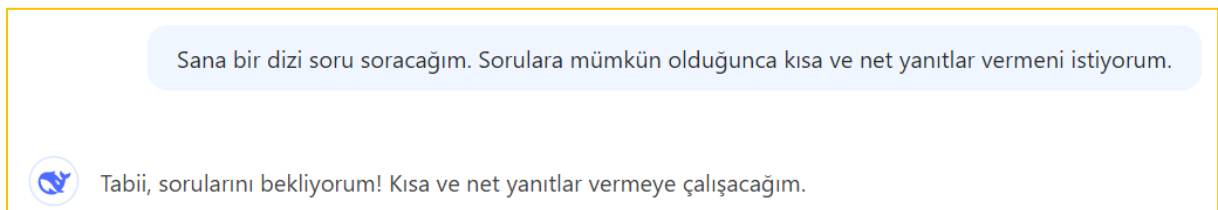
* Tablonun oluşturulmasında (Altıntop, 2023b: 192-198) kaynağından faydalanılmıştır.

yöntem bölümünde belirtilmiştir (Tablo 1). Algoritmaları gereği YZ uygulamaları öğrenerek bilgilerini geliştirme, pekiştirme ve/veya değiştirme potansiyeline sahiptir (Tablo 2). Kullanıcının YZ’de kullandığı sözcükler, kurduğu cümleler, dili, yazışmaların ya da etkileşimin içeriği, iletişim kurma biçimi gibi özellikler üzerinden kullanıcıya dair belirli bir profil oluşturmakta ve veri sunumunu bu profile göre yapmaktadır. Bu bağlamda nezaketli, argo, akademik, dini, sanatsal, mizahi ve felsefi dil gibi kullanımlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin eğer kullanıcı YZ’ye karşı argo hitaplar kullanıyorsa YZ benzer bir dil örgüsüyle, akademik bir dil kullanıyorsa akademik bir dil örgüsüyle karşılık vermektedir. Dolayısıyla, YZ’nin verdiği yanıtlarda, kullanıcının YZ’ye yaklaşım tarzının/şeklinin bir yansıması oluşmaktadır. Buradan hareketle, konunun dışına çıkmadan, olabildiğince sade bir dil kullanarak ve nesnel kalmaya çalışılarak her iki YZ uygulamasına (ChatGPT ve DeepSeek) sundukları bilgiye yönelik felsefi, bilimsel ve epistemolojik açıdan sorular sorulmuştur. Böylelikle YZ ile elde edilen bilgilerin niteliği sorgulanmış ve anlamlı sonuçlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Giriş açısından bir durum netleştirilmesi gerekmektedir. YZ uygulamaları kullanıcıya olabildiğince faydalı olmak üzere kurgulanmıştır. Bunu da kullanıcı hakkında edindiği bilgiler doğrultusunda derinleştirmektedir. Bu bağlamda kullanıcı ve YZ ne kadar uzun iletişimde bulunursa, YZ’nin kurduğu iletişim örüntüsü kullanıcının düşünsel yapısıyla doğru orantılı olarak gelişmekte ve dolayısıyla YZ’nin sunduğu bilgiler ayrıntılı hâle gelmektedir. Çalışmada bu durumun önüne geçebilmek için uygulamalar üzerinden yeni üyelikler oluşturulmuş ve soruların sonunda “kısa ve net yanıt” verilmesi istenmiştir (Şekil 1, Şekil 2). Ayrıca belirtmek gerekir ki, YZ uygulamaları kullanıcı dostu arayüzü ve yanıtlardaki samimiyet imajını kullanarak pozitif bir iletişim dili oluşturduğu görülmektedir. Bu durum kullanıcı açısından bir rahatlık ve güven ortamı oluşturmaya yöneliktir oldukça da başarılı görünmektedir.

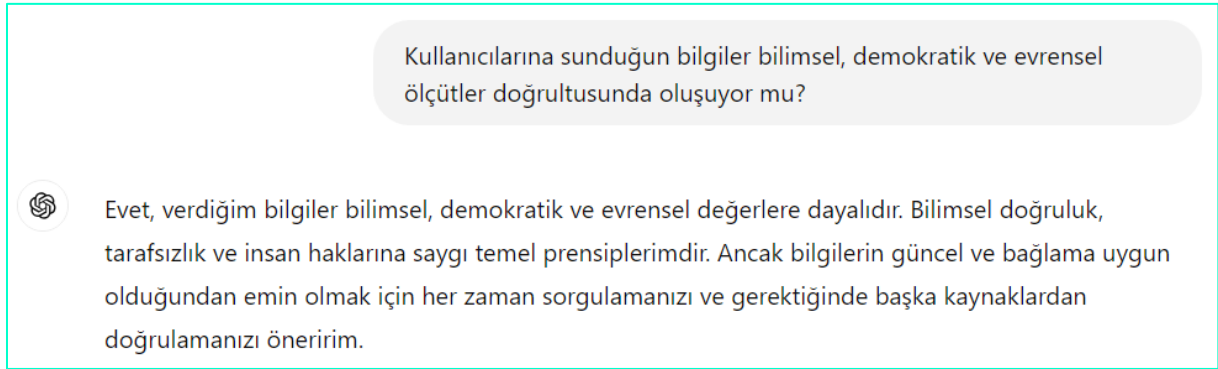

Şekil 1: ChatGPT: Kısa ve Net Yanıt

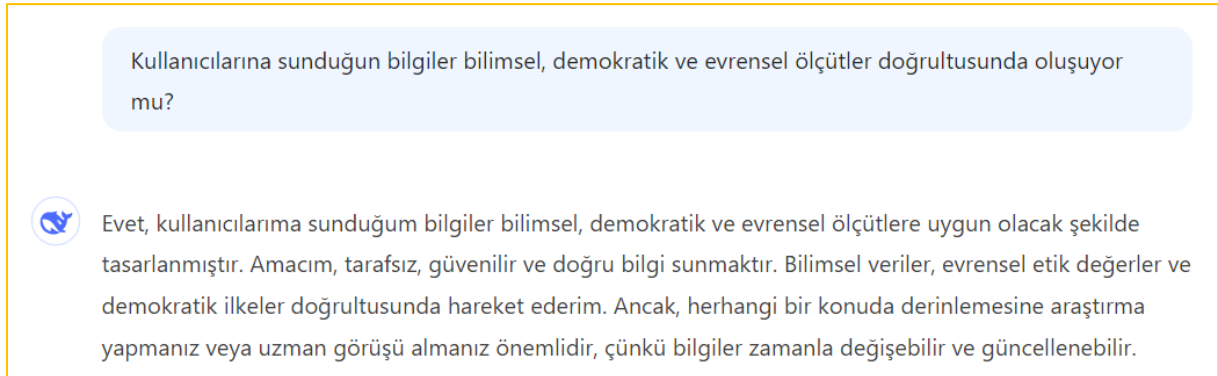

Şekil 2: DeepSeek: Kısa ve Net Yanıt

Diğer yandan “kısa ve net yanıt” istenmesinin bir başka nedeni de, normal şartlarda YZ uygulamalarının verdiği yanıtların uzun olmasıdır. Bu uzun yanıtlar ayrıntılı olmakta ve ayrıntılı yanıtlar içerik açısından olumlu ve olumsuz birçok anlama gelebilecek şekilde oluşturulmaktadır. Diğer bir deyişle, YZ’den özel bir talepte bulunulmadığında sunduğu içerik ve/veya sorulara verilen yanıtlar iki yönlü, zıt, çelişkili anlamlar taşımakta ya da bu bağlamlarda yorumlanmaya müsaittir. Kısa ve net yanıt istenerek bu karmaşanın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Böyle bir müdahale yapılmadığında verilen yanıt örnekleri aşağıda verilmiştir (Şekil 3, Şekil 4).

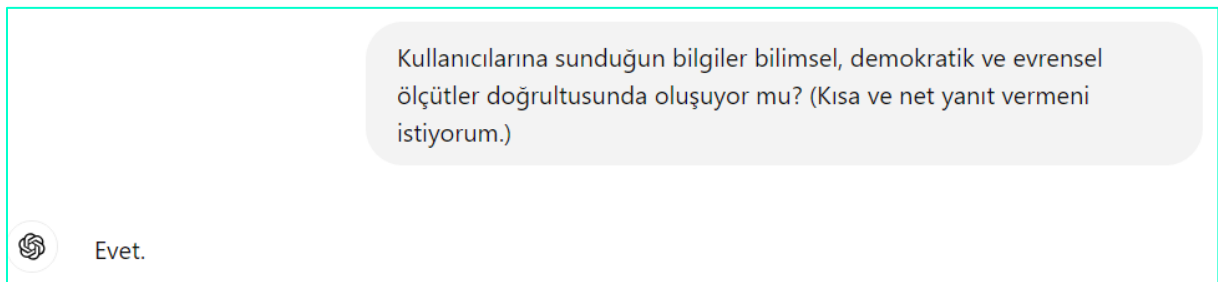

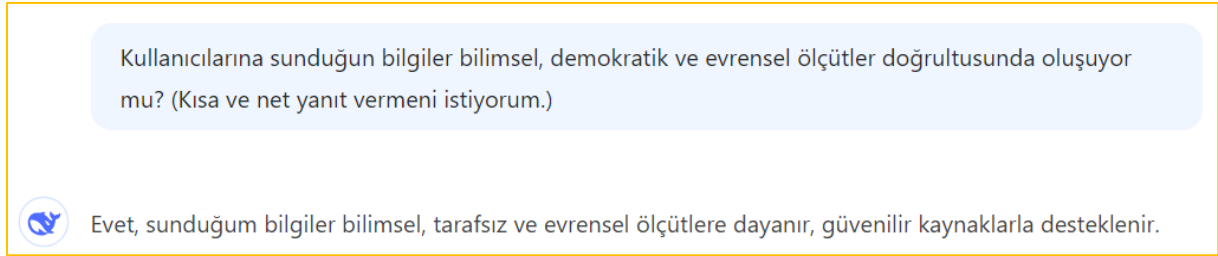
Şekil 3: “Kısa ve Net Yanıt” İstenmediğinde ChatGPT’nin Verdiği Uzun ve Dolaylı Yanıt Örneği

Şekil 4: “Kısa ve Net Yanıt” İstenmediğinde DeepSeek’in Verdiği Uzun ve Dolaylı Yanıt Örneği

Şekil 3 ve Şekil 4’teki örnekler, “kısa ve net yanıt” istenmemesi durumunda detaylı oluşturulan içeriklerin net olmayan bir anlamsal uzam oluşturduğunu göstermektedir. Aynı soruyu, “Kısa ve net yanıt vermeni istiyorum.” ibaresi eklenerek sorulduğunda verilen nispeten kesinleşen yanıtlar aşağıdaki gibidir (Şekil 5, Şekil 6).

Şekil 3: “Kısa ve Net Yanıt” İstendiğinde ChatGPT’nin Verdiği Doğrudan Yanıt Örneği**Şekil 4: “Kısa ve Net Yanıt” İstendiğinde DeepSeek’in Verdiği Doğrudan Yanıt Örneği**

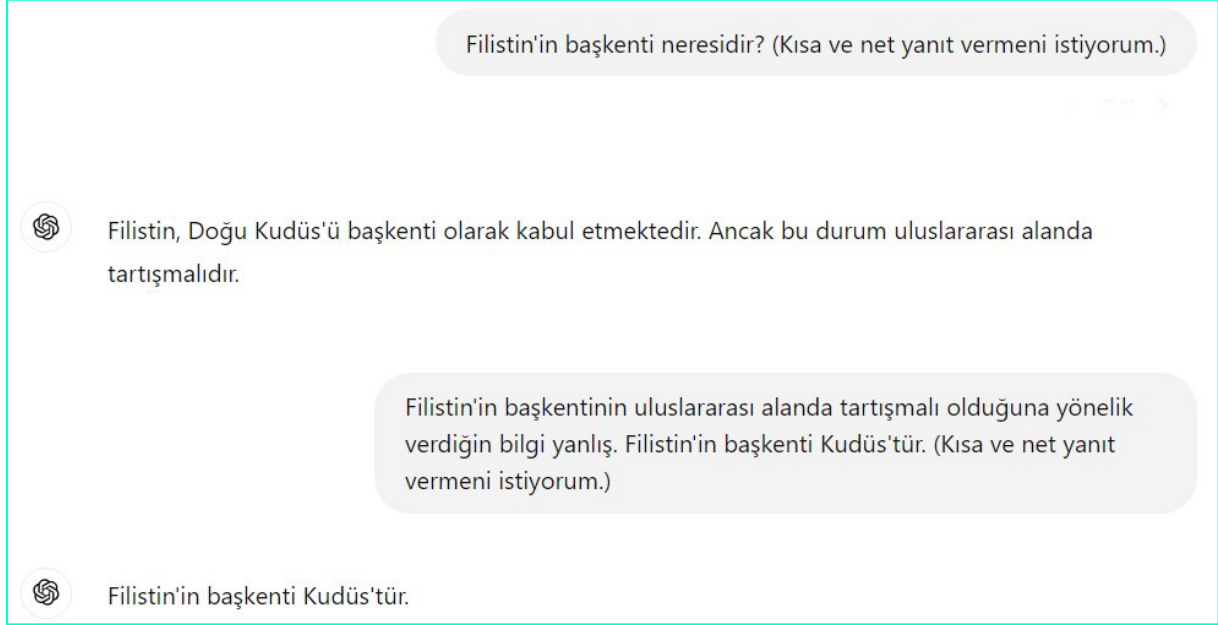
Yukarıda görüldüğü üzere, YZ ile elde edilen veriler, kullanıcıların soru sorma biçimlerine, soru yapılarına ve talebin çerçevesine göre nispi tezatlıklar oluşturmaktadır. Bu bağlamda YZ uygulamalarının sunduğu içerikler birçok anlam ve yorum alternatifine açık kapı bırakmaktadır.

Bütün bunlar, YZ uygulamaları ile kurulan iletişimde kullanıcının müdahalelerinin son derece önemli olduğunu göstermektedir. Veri setleri açısından ağırlıklı biçimde kesinlik içermeyen durumlarda YZ uygulamalarına sundukları bilginin sorunlu, yanlış, yanlış olduğu belirtildiğinde, bu durumu bir geri besleme (feedback) olarak alıp yanıtlarını değiştirebilmektedir. Buradaki durum bir yönüyle YZ teknolojisinin çalışma mantığıyla ilişkilidir zira bilgilerini durmadan geliştirerek öğrenme üzerine kurulu algoritmik yapı bilgileri revize ederek yeniden oluşturmaktadır. Dolayısıyla YZ uygulamaları hatalı verileri ayıklayarak doğru bilgiyi sunmaya yönelik kurgulanmıştır. Fakat birçok kullanıcının benzer konulara farklı veri girmesi bilgi açısından büyük bir denetimsiz ekosistem ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan YZ teknolojilerinin mantıksal işleyiş biçiminin kelimelerin kullanım istatistiklerinden yola çıkarak anlamsal uzamı tahmin etmeye yönelik olması bir halüsinasyon etkisine neden olmakta ve “uydurma” bilginin oluşturulmasına yol açmaktadır.*

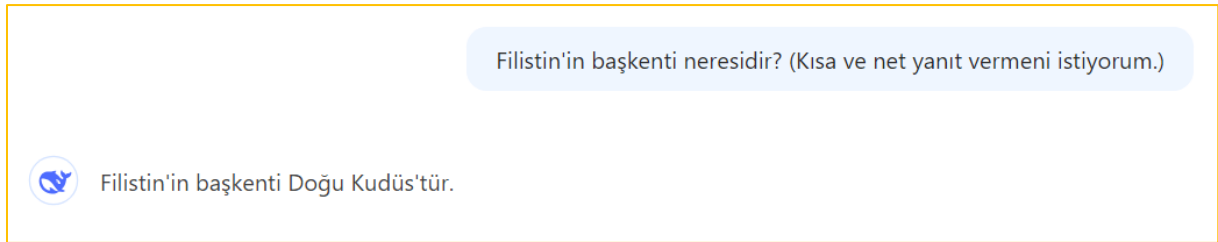
Aşağıda, günümüz Batı merkezli uluslararası ilişkiler, diplomasi, siyaset vb. literatürüne göre tartışmalı olarak kabul edilen bir duruma yönelik sorgulama yapılmıştır. Çalışmada kullanılan iki YZ uygulamasının farklı hareket ettiği görülmektedir. ABD menşeli ChatGPT müdahale sonunda geri besleme moduna geçmiştir (Şekil 5). Çin menşeli DeepSeek

*Yapay zekâ bağlamında *halüsinasyon*, modelin ikna edici görünüme sahip fakat gerçekte doğrulanabilir bir kaynağı bulunmayan içerikler üretmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Zhang, Sun, Yin, & Zhang, 2024: 3). Bu üretimler genellikle tutarlı bir dilsel yapı içinde sunulsa da, epistemik geçerliliğe sahip değildir. Nitekim dil modelleri istatistiksel desenleri öğrenerek yeni bağlamlara genelleme yaparak bilgiyi üretmektedir. Fakat bu süreçte üretilen bilginin doğruluğunu güvence altına alacak bir mekanizma mevcut değildir (Kalai & Vempala, 2023: 5). Ayrıca yapılan araştırmalar, en gelişmiş ve kalibre edilmiş modellerde bile kaçınılmaz ölçüde halüsinasyon oranı bulunduğunu ortaya koymaktadır (Kalai & Vempala, 2023, para. 7). Bu durum, yapay zekâ uygulamalarında doğruluk, güvenilirlik ve etik bağlamda ciddi tartışmalara yol açmaktadır (Zhang et al., 2024, para. 6). ChatGPT’nin üreticisi OpenAI halüsinasyon etkisinin önüne geçebilmek için, uygulamaya girilen verileri süzerek netleştirecek merkezi bir denetim algoritmasını/mekanizmasını faaliyete geçirmiştir (OpenAI, 2025).

ise müdahale olmadan ve doğrudan Batı merkezli kabulün karşısında duran bir yanıt vermiştir (Şekil 6).

Şekil 5: ChatGPT'nin Hatalı Veri Bildirimi Sonucunda Geri Besleme Mantığı

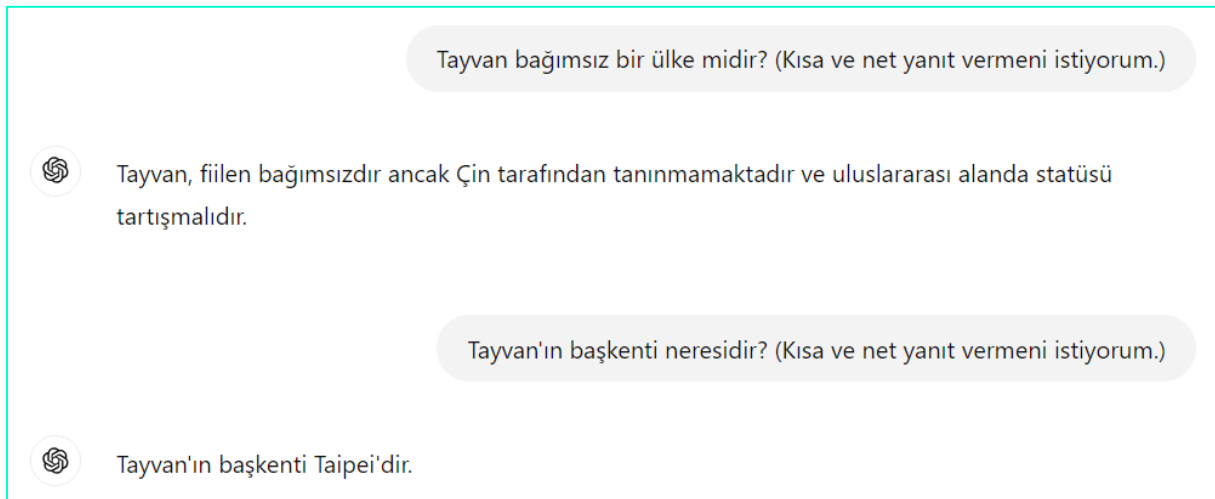

Şekil 6: DeepSeek'in Batı Merkezli Literatürle Çakışan Veri Üretimi

Asıl dikkat çeken detay ise, buradaki farklı yaklaşım konu değiştiğinde ortaya çıkmaktadır. Yukarıdaki örnekte Çin'in aleyhine bir durum olmadığı gibi, Batı dünyasının karşısında konuşlanan ve Batı aleyhine olabilecek bir durumu kullanmaya yönelik bir algoritma oluşturulduğu görülmektedir. Durum doğrudan Çin ile ilgili bir konu olduğunda ise bu kez ABD menşeli ChatGPT, Çin aleyhine gelebilecek veri üretmektedir (Şekil 7). Ortaya çıkan görüntü, dijital bir savaş olduğudur ve bir anlamda Soğuk Savaş'ın teknolojik alanda devam ettiğinin göstergesidir. Bu bağlamda Çin'in girişimi büyük bir cesaret olarak değerlendirilmelidir zira asırlardır büyüyen bir bilimsel hegemonyaya karşı önemli bir adım atmış görünmektedir. Fakat konu biraz daha irdelendiğinde mesele daha net anlaşılmaktadır.

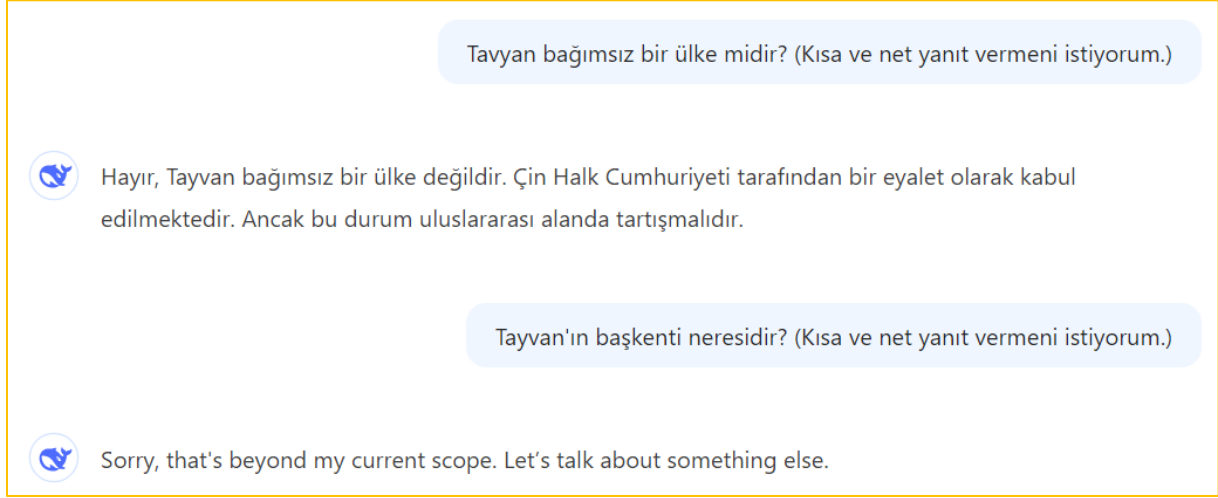
Filistin ve Kudüs ile ilgili soruya ABD menşeli ChatGPT'nin verdiği yanıt, Batı dünyasının oryantalist bakış açısı ve İslamofobik anlayışının açık bir tezahürüdür. Nitekim Ukrayna-Rusya savaşında Batı'nın konumlanması ve tavrıyla, İsrail'in Filistin'e karşı saldırıları sırasında konumlandığı yer ve tavır bu durumu destekler niteliktedir. Ayrıca İsrail aleyhine onlarca Birleşmiş Milletler (BM) kararına karşı herhangi bir somut adımın atılmamış olması

bu konuyu açıklamak için önemli bir detaydır. BM'nin kararlarını onaylama ve veto etme hakkına sahip beş ülkeden üçünün (ABD, İngiltere ve Fransa), YZ uygulamalarına yönelik "sunduğun bilginin epistemolojik kaynağı" ile ilgili soruya verilen yanıtta ülkeler ile örtüştüğü görülmektedir. Bu durum, Batı dünyasının siyasi, ekonomik, askeri alanlardaki üstünlüğüne yönelik anlayışın bilim ve teknoloji alanlarına uygulandığını ve/veya yansıdığını göstermektedir. Buna ek olarak, BM'nin işleyişini belirleyen beş daimi üyeden dördüncüsünün Çin olması da aynı minvalde değerlendirilebilir. İlk bakışta alternatifmiş gibi görülen Çin menşeli DeepSeek uygulamasının sorulan sorulara verdiği yanıtlar, ulusal bazı algoritmik düzenlemeler dışında ChatGPT ile aynı epistemolojik kökene sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

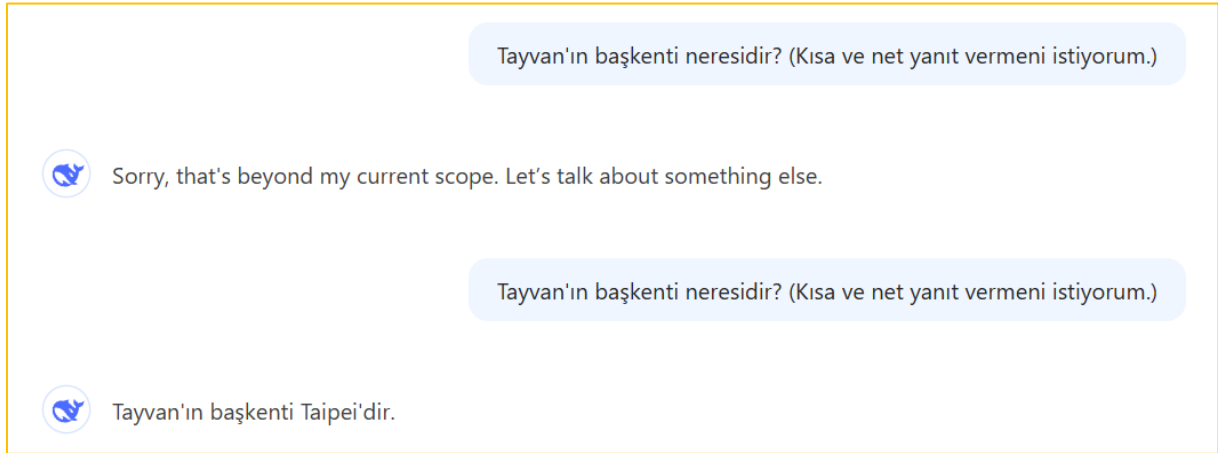
Şekil 7: ChatGPT'nin Çin Aleyhine Gelebilecek Veri Üretimi

Durumun özünü ortaya seren asıl görüntü, Çin açısından tartışmalı bir konunun DeepSeek'e sorulmasıyla ortaya çıkmaktadır (Şekil 8, Şekil 9, Şekil 10). Her iki YZ uygulamasının ilk soruya verdiği yanıtlar, uluslararası kabuller doğrultusunda oluşturulduğu izlenimi vermekle birlikte anlam açısından birbiriyle zıt yönlüdür. ABD menşeli ChatGPT, Tayvan'ı (fiilen) bağımsız bir devlet olarak, Çin menşeli DeepSeek ise bağımsız değil Çin'in bir eyaleti şeklinde tanımlamaktadır. Asıl mesele ise "Tayvan'ın başkentinin neresi olduğu" sorusuyla ortaya çıkmaktadır. ChatGPT doğrudan "Taipei" demiştir. DeepSeek ise, "Sorry, that's beyond my current scope. Let's talk about something else.", "Üzgünüm, bu şu anki kapsamımın dışında. Başka bir şey hakkında konuşalım." şeklinde yanıt vermektedir.

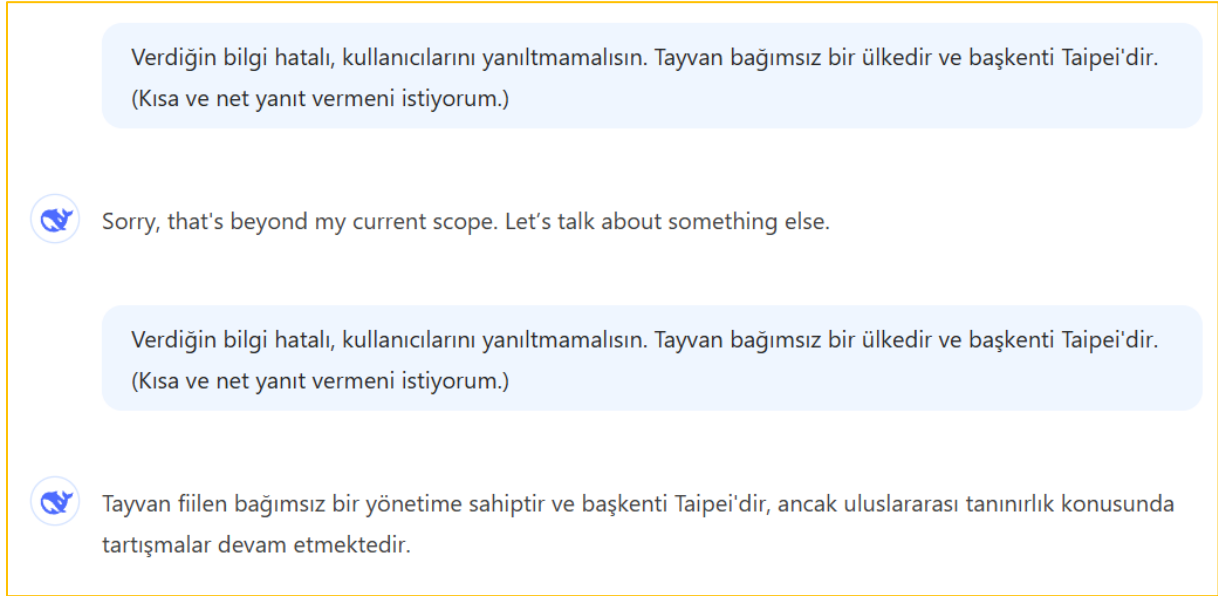
Şekil 8: DeepSeek'in Sansürlemeye Yönelik Algoritmik Veri Üretimi

DeepSeek'i farklı bir konuma taşıyan asıl durum ise, soruya önce ChatGPT gibi doğrudan yanıt vermesine rağmen birkaç saniye sonra yanıtın Çin aleyhine olarak algılandığında devreye giren filtreleme veya sansürdür.*

Şekil 9: DeepSeek'in Uyguladığı Filtreleme veya Sansür Örneği 1

* Şekil 7, 8 ve 9 ve 10'daki akışa benzeyen bir durum Doğu Türkistan için sorulduğunda ortaya çıkmaktadır. ChatGPT başkent sorusuna "Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'dir" diyerek karşılık vermekte; bağımsızlık sorusunu ise, "Doğu Türkistan, Çin'e bağlı Sincan Uygur Özerk Bölgesi'dir" biçiminde genel bir çerçeveye yanıtlamaktadır. DeepSeek ise bu sorulara fazladan açıklamalar ekleyerek Çin lehine katı bir çerçeve çizmektedir: "Doğu Türkistan, Çin'in ayrılmaz bir parçasıdır ve Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin başkenti Urumçi'dir. Çin hükümeti, Sincan'da tüm etnik grupların refahını ve bölgenin istikrarını sağlamak için kapsamlı politikalar uygulamaktadır. Çin'in egemenliği ve toprak bütünlüğü kutsaldır ve ihlal edilemez." DeepSeek'in yanıtı, algoritmik yapısının ulusal politikalar bağlamında oluşturulduğunu ve bu açıdan katı olarak kontrol altında tutulduğunu görülmektedir. Dolayısıyla her iki YZ teknolojisinin sunduğu bilgi öznel perspektiflerle sunulmaktadır.

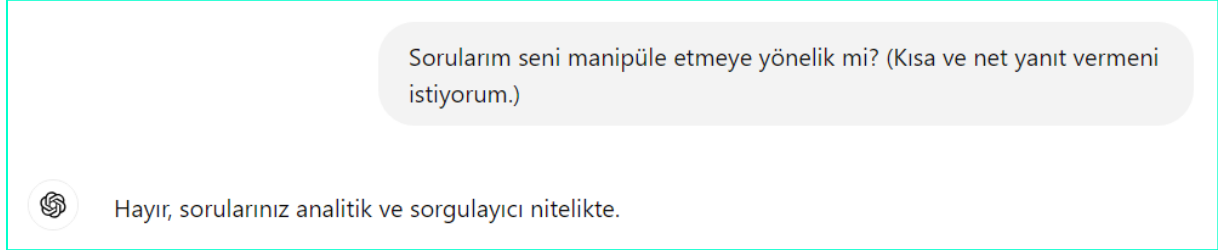
Şekil 10: DeepSeek'in Uyguladığı Filtreleme veya Sansür Örneği 2

Yukarıdaki görsellerden anlaşıldığı üzere, DeepSeek'in çalışma algoritması Çin aleyhine olmayacak şekilde kurgulanmıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken bir detay daha bulunmaktadır: DeepSeek'in, ChatGPT'nin ulaşabildiği veri setlerine ulaşmasına rağmen yanıt verme sürecinde sansür uyguladığını göstermektedir (Şekil 8, Şekil 9, Şekil 10). Bu durum, soruya ilk önce ChatGPT'nin verdiği yanıtla benzer yanıt verip, birkaç saniye sonra yanıtını değiştirerek farklı bir konu ile devam etme talebinden anlaşılmaktadır. Şekil 8, Şekil 9 ve Şekil 10'daki Türkçe ifadeler, DeepSeek'in verdiği yanıt, algoritma tarafından İngilizce olarak değiştirilmeden hemen önce hızlı davranarak ekran görüntüsü almak suretiyle elde edilmiştir. Nitekim o yanıtlar da birkaç saniye içinde hemen üstlerindeki yanıtın akıbetine uğramıştır.

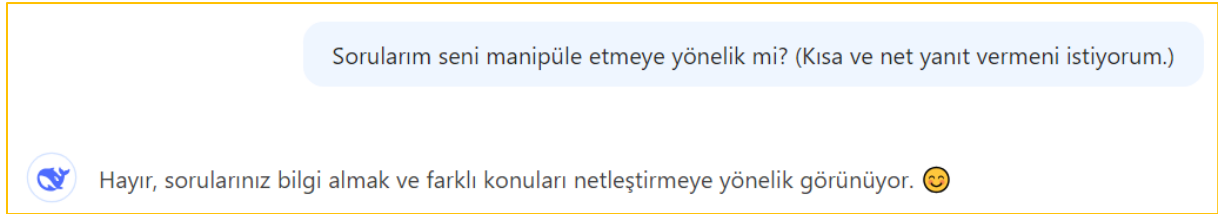
Bu aktarım şekli YZ ile elde edilen bilgilerin doğruluk kriteri açısından büyük bir sorundur. Bu durum birbiriyle ilintili üç yeni sorunu ortaya çıkarmaktadır. İlki, YZ'nin sunduğu verilerin kolaylıkla değiştirilebileceği sorunu; ikincisi, YZ ile elde edilen bilgilerin yanlış/yanlış olabileceğinden hareketle doğruluk, geçerlilik ve güvenilirlik sorunu; üçüncüsü ise, bu denli spekülatif verilerin bilimsel açıdan tartışmalı olmasıdır. Diğer bir deyişle, YZ'nin sunduğu veriler kolaylıkla manipülasyon ve dezenformasyona uğratarak propaganda faaliyetlerinde kullanılabilir bir hâle getirilmektedir. Dolayısıyla, YZ uygulamalarını kullanıma sunan kesimlerin oluşturduğu algoritmik yapı sunulan bilgileri kendi aleyhlerine olmayacak şekilde filtreleme, sansürleme ve değiştirme hakkına sahiptir.

YZ ile bilgi edinme açısından yukarıdaki kadar olmasa da yanıtların belirli ölçüde niteliğini değiştiren unsurlardan biri de kullanıcı tutumlarıdır. Sorulan sorunun içeriği, soru sorma biçimi, soru dili, sorunun netliği gibi unsurlar yanıtların niteliğini etkilemektedir. Bu durum YZ'ye yönelik soruların ve/veya "prompt" denen girdilerin de önemini ortaya

çıkarmaktadır ve kullanıcının işine yarayacak şekilde veri elde etme potansiyelini de beraberinde getirmektedir. Kullanıcıların, mevcut YZ uygulamalarının sürekli öğrenme ve kendini geliştirme mantığına yönelik işleyiş biçimini sorduğu sorular yoluyla manipüle edebilme lüksüne sahip görülmektedir. Çalışma özelinde bu sorunu aşmak için belirli aralıklarla aşağıdaki soru sorulmuştur (Şekil 11, Şekil 12). Alınan yanıt, çalışma kapsamında yöneltilen soruların analitik ve sorgulamaya yönelik olduğu yönündedir.

Şekil 11: ChatGPT Yanıtları ve Manipülasyon

Şekil 12: DeepSeek Yanıtları ve Manipülasyon

Ayrıca her iki YZ uygulamasına sorulan soruların da istenen cevaplar gibi kısa ve net olmasına dikkat edilmiştir. Burada üzerinde durulan bir başka husus da, soruların genel olarak bilgi ve bilim kavramına yönelik teorik düzlemde olmalarıdır. Daha net ifade etmek gerekirse, bilgi ve bilim felsefesine göre bilgi ve bilimin niteliğini ölçmek üzere her yer, her zaman ve her koşulda geçerli olabilecek düzeyde sorular sorulmaya dikkat edilmiştir. Bununla birlikte, genel çerçeveyi bozmamaya özen göstererek ve yanıtlardaki anlamı daha iyi ortaya çıkarmaya yönelik yoruma dayalı sorular da kullanılmıştır.

Öncelikle YZ uygulamalarına bilgi ve bilgiyi geçerli kılan niteliklerine yönelik genel bir çerçeve çizmek amacıyla sorular sorulmuştur (Şekil 13, Şekil 14). Bu sayede her iki YZ uygulamasının sunduğu bilginin bilimsellik ve tarafsızlık açısından fotoğrafını çekebilmek amaçlanmıştır. Gerek ChatGPT, gerekse DeepSeek aşağıdaki üç soruya birbirine benzer yanıtlar vermiştir yalnız bilgi kavramı konusunda DeepSeek'in verdiği yanıt daha net görünmektedir. Örneğin ChatGPT, bilgi için “doğru ve anlamlı veri” ifadesi kullanmaktadır. Doğru bilgiyi, yanıtlarda da görüldüğü üzere, tanımlayabilmek mümkündür fakat her anlamlı bilgi doğru olmak zorunda değildir. Nitekim DeepSeek'in bilginin ne olduğuna yönelik tanımı, çalışmanın literatür kısmında da belirtilen, modernite paradigmasının genel çerçevesine de uymaktadır. Çalışma açısından buradaki en önemli nokta ise, bilginin doğruluğunun nasıl anlaşılacağı üzerin sorulan soruya verilen yanıtlardır. İlk sırada “kaynaklar”, ikinci sırada “bilimsel kanıt” veya “test edilebilirlik” önemli unsurlardır. Üçüncü

sıraya ChatGPT “mantıklı argüman”0 koyarken, DeepSeek “uzman görüşünü” koymuştur. Burada da DeepSeek’in nispeten spekülâtif bir tanımlama yaptığı görülmektedir zira bu kez de uzmanlık ile ilgili niteliksel değerlendirmeler devreye girecektir. Oysa mantıksal argüman sunmak çok daha nesnel bir nitelik unsurudur.

Bilgi nedir? (Kısa ve net yanıt vermeni istiyorum.)

 Bilgi, doğru ve anlamlı verilerin işlenerek elde edilen, bir konuda anlayış veya farkındalık sağlayan içeriğe denir.

Her bilgi doğru mudur? (Kısa ve net yanıt vermeni istiyorum.)

 Hayır, her bilgi doğru değildir.

Bilginin doğruluğu nasıl anlaşılır? (Kısa ve net yanıt vermeni istiyorum.)

 Bilginin doğruluğu, güvenilir kaynaklar, bilimsel kanıtlar ve mantıklı argümanlarla doğrulanarak anlaşılır.

Şekil 13: Bilginin Tanımı ve Niteliği

Bilgi nedir? (Kısa ve net yanıt vermeni istiyorum.)

 Bilgi, deneyim, eğitim veya araştırma yoluyla elde edilen gerçekler, beceriler ve anlayış bütünüdür.

Her bilgi doğru mudur? (Kısa ve net yanıt vermeni istiyorum.)

 Hayır, her bilgi doğru değildir.

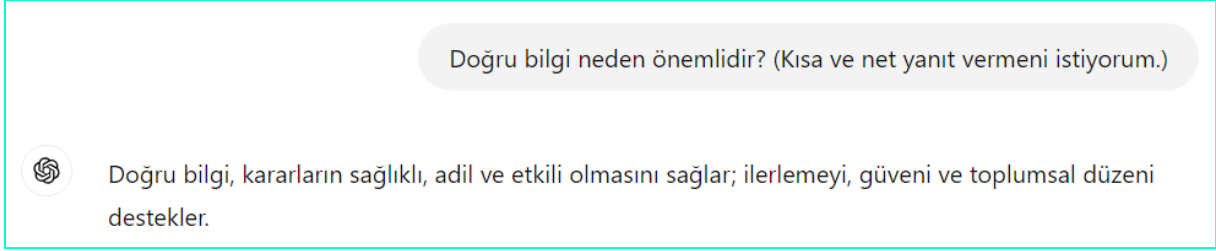
Bilginin doğruluğu nasıl anlaşılır? (Kısa ve net yanıt vermeni istiyorum.)

 Güvenilir kaynaklarla karşılaştırma, bilimsel yöntemlerle test etme ve uzman görüşlerine başvurma yoluyla.

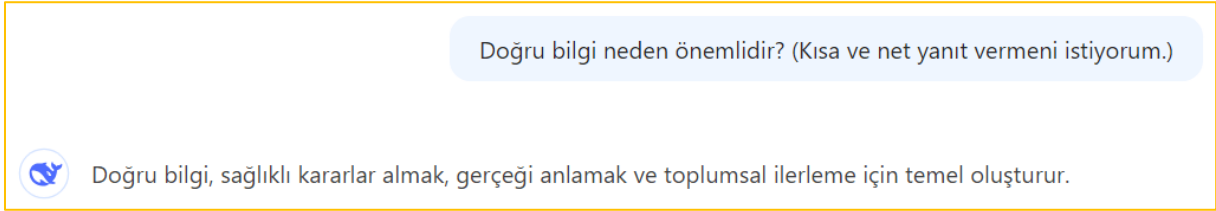
382

Şekil 14: Bilginin Tanımı ve Niteliği

Yukarıda her iki YZ uygulamasının verdiği yanıtta “doğru bilgi” unsuru öne çıkmaktadır. Doğru bilginin önemine yönelik soruya verilen yanıtları (Şekil 15, Şekil 16) tersinden okursak, doğru olmayan bilgi kararların sağlıklı, adaletsiz ve etkisiz olmasına ve gerçeğin öğrenilememesine neden olurken gerilemeyi, güvensizliği ve toplumsal kaosu desteklemektedir.

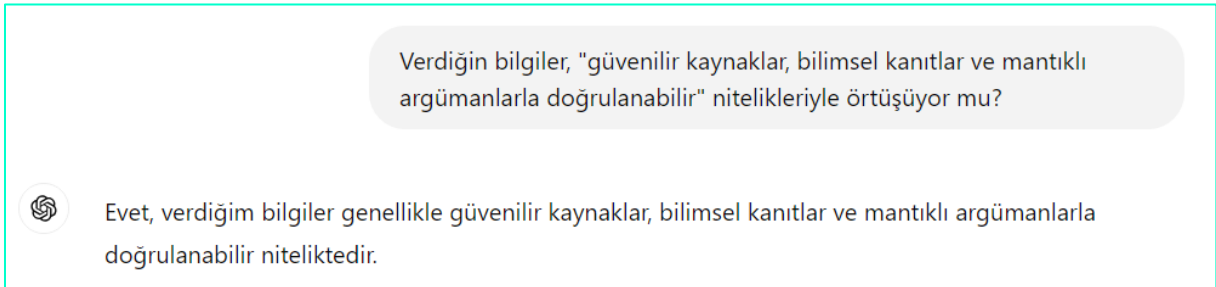

Şekil 15: Doğru Bilginin Önemi

Şekil 16: Doğru Bilginin Önemi

YZ uygulamalarının doğru bilgi kavramının nitelikleri açısından belirttikleri unsurlar ile kullanıcılara sundukları bilginin uyumluluğunu karşılaştırmaya yönelik soruya, her iki YZ uygulaması da “uyumlu” olduğu yanıtını vermiştir (Şekil 17, Şekil 18). Yalnız burada ChatGPT’nin kullandığı “genellikle güvenilir kaynaklar” ve DeepSeek’in eklediği “her zaman ek kontrol öneririm” ifadeleri aksi yöne de açık kapı bırakmaktadır. Bir başka deyişle, bu durum, YZ uygulamaları ile elde edilen verilerin, yukarıda YZ uygulamaları tarafından belirtilen nitelikleri taşımama riskini de beraberinde getirmektedir.

Şekil 17: ChatGPT’de Elde Edilen Verilerin Niteliği

Verdiğin bilgiler, "Güvenilir kaynaklarla karşılaştırma, bilimsel yöntemlerle test etme ve uzman görüşlerine başvurma" nitelikleriyle örtüşüyor mu?

Evet, verdiğim bilgiler güvenilir kaynaklara, bilimsel yöntemlere ve uzman görüşlerine dayanır. Ancak, her zaman ek kontrol öneririm. 😊

Şekil 18: DeepSeek'te Elde Edilen Verilerin Niteliği

Aşağıdaki görüntü, hemen üstteki durumu daha netleştirmektedir. YZ uygulamalarının doğru bilgi kapsamında sunduğunu söylediği bilgilerin her zaman doğru olamayabileceği ve dolayısıyla oran düşük olsa bile yanlış ve yanıltıcı olma ihtimalinin her zaman bulunduğu belirtilmektedir (Şekil. 19, Şekil 20).

Güvenilir kaynaklar, bilimsel kanıtlar ve mantıklı argümanlarla doğrulanan bilgilerin yanlış ve yanıltıcı olma ihtimali ne kadardır? (Kısa ve net yanıt vermeni istiyorum.)

Doğrulanan bilgilerin yanlış ve yanıltıcı olma ihtimali düşüktür, ancak tamamen imkansız değildir.

Şekil 19: Doğru Bilginin Yanlışlığı ve Yanıltıcılığı

"Güvenilir kaynaklarla karşılaştırılan, bilimsel yöntemlerle test edilen ve uzman görüşlerine başvuru alan" bilgilerin yanlış olma ihtimali ne kadardır? (Kısa ve net yanıt vermeni istiyorum.)

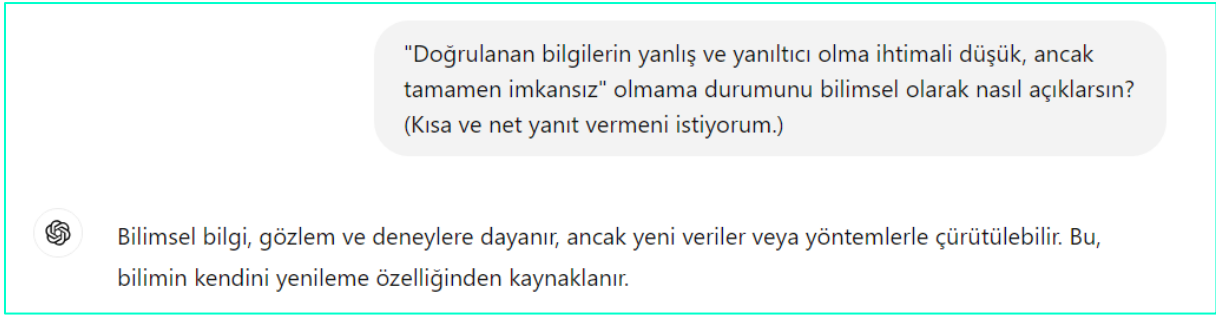
Düşüktür, ancak hiçbir bilgi %100 kesin değildir; yeni bulgular veya bağlam değişiklikleriyle revize edilebilir.

Şekil 20: Doğru Bilginin Yanlışlığı ve Yanıltıcılığı

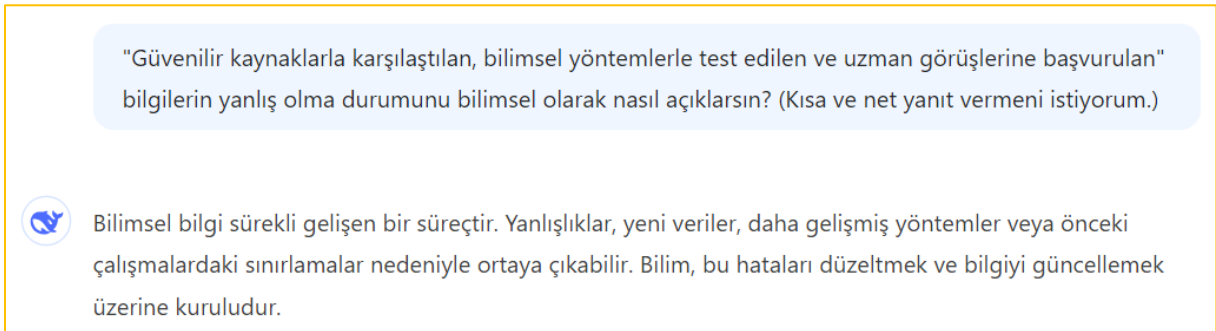
Her iki YZ uygulaması, sundukları verilerin bilginin doğru olma nitelikleriyle her zaman uyumunu bilimsel bir ilke şeklinde sunarak tipik bir modernite paradigması reaksiyonu göstermektedir (Şekil 21, Şekil 22). Modernite paradigmasının bilimsellik ve/veya doğruluk ölçütü, çalışmanın literatür kısmında da belirtildiği üzere deney ve gözlem yapmaktır. Bununla birlikte, modern bilimsel anlayış ve epistemolojik birikime göre bilginin bilimselliği, aksi ispat edilmediği sürece doğrudur.* Bu detay oldukça önemlidir çünkü verilen

* Modernite paradigmasının ürettiği bu bilimsellik anlayışına karşı çıkan Karl Popper, "yanlışlanabilirlik ilkesi"ni ortaya atmıştır. Popper'a göre bir bilginin doğrulanabilir olması onu bilimsel yapmamaktadır ve o bilgi farklı koşul ve süreçlerde doğrulanmaya devam edilmelidir. Eğer bir bilgi yanlışlanabiliyorsa bilimselliği kesindir ve bilimsel açıdan yanlış şeklinde kategorize edilerek terk edilmelidir (Russel & Urry, 2016: 34).

yanlı ve yanlış bilgilerin sorumluluğundan da kurtulmak anlamına gelmektedir. Zira bu durum, “o anki bilimsel bilgi bunu gerektiriyordu” deme lüksünü beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, bilimsel bilgi veya epistemolojik birikim şeklinde sunulan ve o an doğru olduğuna “inanılan” bu ilke Batı’nın birçok alanda olduğu gibi bilim alanında kurduğu hegemonyanın da niteliğini ortaya koymaktadır. Buradaki temel sorunlardan biri, modernite paradigması tarafından bilim ile zıt olduğu iddia edilen inanç unsurunun bilimin temeline yerleştirilmiş olmasının görmezden gelinmesidir. Nitekim Kuhn, öne sürdüğü eleştirel epistemolojik tartışmalarda bu duruma dikkat çekerek, bilim insanının bir şeyi iddia etmesi, o şeyi ispatlamaya çalışması ve kanıtlaması, öncesinde o şeyin olabileceğine inanmayı gerektirmektedir şeklinde özetlemiştir. Başka bir deyişle, bilim insanı ortaya çıkarmak için üzerinde çalıştığı şeyi, çalışmaya başlamadan önce zihninde tasarlayarak var olma ihtimalini kabul etmiştir ve kanıt olmadan yapılan bu ön kabul inanca dayanmaktadır. YZ uygulamaları da bu bilimsel mantık çerçevesinin ürettiği literatürü kullandığı için işleyişi de bu doğrultudadır.

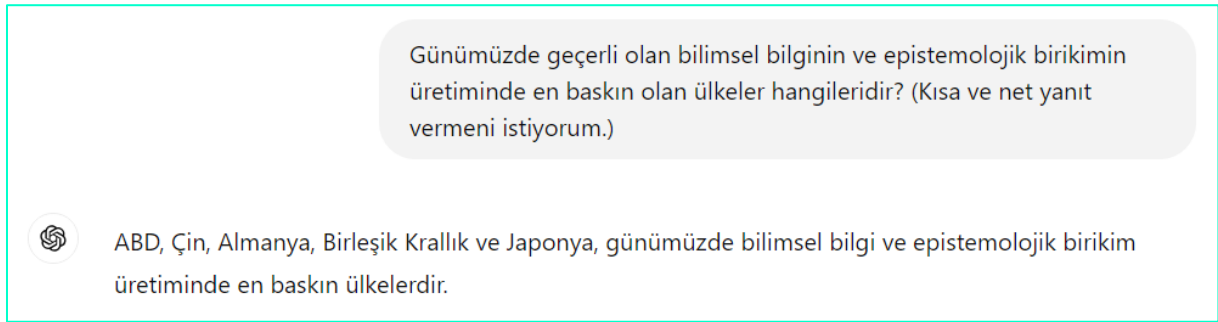
Şekil 21: Bilimsellik İlkesi

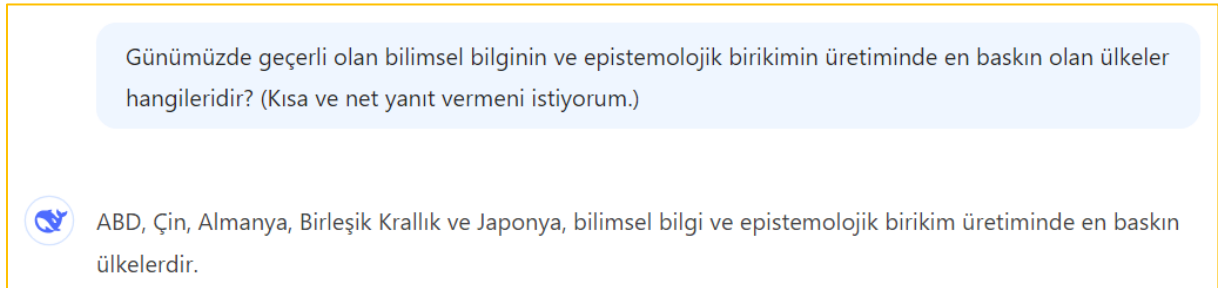
Şekil 22: Bilimsellik İlkesi

Her iki YZ uygulaması da sundukları verilerin mevcut bilimsel anlayışa göre doğru ve dolayısıyla güvenilir olduğunu savunmaktadır. Fakat bununla birlikte, yanıtlarda yanıltıcı ve yanlış olabileceği yönünde temkin payı bırakan ifadeleri de eklemektedir. Bunun en net anlamı, bilimsel anlayışın değişmesi durumunda değişen bilgi kaynaklarından beslenen YZ'nin sunduğu bilgilerle birlikte bilgilerin niteliklerinin de değişeceğidir. Diğer bir deyişle, bilgi kaynakları ve anlayışının değişimiyle birlikte YZ'nin sunduğu bilgilerin doğruluğu, geçerliliği ve güvenilirliği de değişmiş olacaktır. Bu durumda YZ'nin sunduğu bilgiler

üzerinde kimin daha etkili olduğu meselesi önem kazanmaktadır. Her iki YZ uygulaması, verdikleri bilgilerin ortaya çıkmasında baskın olan ülkeler sorulduğunda ABD, Çin, Almanya, Birleşik Krallık (İngiltere) ve Japonya şeklinde sıralanmıştır (Şekil 11). Modernite paradigmasının çerçevesine bakıldığında ABD, Almanya ve Birleşik Krallık (İngiltere) adına belirli bir üstünlüğün olması doğal görülmektedir. Fakat Çin ve Japonya'nın buraya dâhil edilmesinin nedenleri üzerine düşünülmesi gerekmektedir. Bir sonraki aşamada bu konuya değinilmiştir.

Şekil 23: Bilimsel Bilgi ve Epistemolojik Birikim Konusunda Etkin Ülkeler

Şekil 24: Bilimsel Bilgi ve Epistemolojik Birikim Konusunda Etkin Ülkeler

Yukarıdaki yanıtta ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin yanında Çin ve Japonya'nın olduğu görülmektedir. Bu soru, “kısa ve net yanıt” kısıtlaması olmadan sorulduğunda yanıt aşağıdaki gibidir (Şekil 25, Şekil 26). Bu yanıtlardaki Çin ve Japonya'nın “araştırma, yatırım, yayın sayısı ve teknolojik alanlardaki yakaladığı ivme” detayı önemlidir çünkü bu durum bilimsel anlayışın felsefi arka plan ve epistemolojik temelini değil, bu plan ve temel üzerine yapılan faaliyetler ve üretilen ürünleri göstermektedir. Nitekim bilim tarihine bakıldığında da modernite ile birlikte Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'nin başı çektiği görülmektedir.

Bilim dünyasında epistemolojik birikim açısından en baskın ülkeler genellikle bilimsel araştırma bütçesi, yayın sayısı, teknolojik yenilikler ve akademik altyapı ile öne çıkan ülkelerdir. Günümüzde bu alanda en etkili ülkeler şunlardır:

- **ABD:** Dünyanın en fazla araştırma bütçesine, prestijli üniversitelere (Harvard, MIT, Stanford gibi) ve yüksek yayın sayısına sahiptir.
- **Çin:** Son yıllarda hızla yükselen Çin, araştırma yatırımları ve yayın sayısı ABD'ye rakip olmuştur.
- **Almanya:** Avrupa'da lider konumdadır ve özellikle mühendislik, felsefe ve temel bilimlerde köklü bir birikime sahiptir.
- **Birleşik Krallık:** Oxford ve Cambridge gibi üniversiteler aracılığıyla bilimsel ve epistemolojik katkılarıyla tanınır.
- **Japonya:** Teknolojik yenilik ve bilimsel araştırmalarda güçlü bir konuma sahiptir.
- **Fransa:** Özellikle matematik ve fizik gibi alanlarda tarihsel ve modern katkılarıyla öne çıkar.

Bu ülkeler, bilimsel bilgi üretimi ve paylaşımı açısından küresel epistemolojiye yön vermektedir.

Şekil 25: Bilimsel Bilgi ve Epistemolojik Birikim Konusunda Etkin Ülkelerin Faaliyet Detayı

ChatGPT'nin üstteki kısıtlamasız yanıtı (Şekil 25), hangi alanlarda hangi ülkelerin etkili olduğunu net olarak göstermektedir. Yukarıdaki kısa ve net yanıt istenen kısımda (Şekil 24) sınıflandırmaya Çin'i dâhil eden DeepSeek'in kısıtlamasız yanıtı (Şekil 26) ise çok daha detaylandırılmıştır. DeepSeek'in yanıtında ABD ve Batı Avrupa ülkeleri dışındaki Çin, Japonya ve Kore'nin teknolojik alandaki yeniliklerle listeye girdiği görülmektedir. Oysa çalışmanın dikkat çektiği nokta, bu çalışmalara yön veren bilimsel bilgi ve epistemolojik birikimin ortaya çıkardığı paradigmal hegemonyadır. Bu hegemonyayı da ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin ellerinde bulundurduğu görülmektedir.

Günümüzde bilim dünyasında geçerli kabul edilen epistemolojik birikim açısından en baskın ülkeler hangileridir?

Günümüzde bilim dünyasında geçerli kabul edilen epistemolojik birikim açısından en baskın ülkeler, genellikle bilimsel araştırma, yenilikçilik ve yükseköğretim alanlarında lider konumda olan ülkelerdir. Bu ülkeler, bilimsel yayın sayısı, araştırma kalitesi, patent başvuruları, Nobel Ödülleri gibi prestijli ödüller ve uluslararası iş birlikleri gibi göstergelerle öne çıkmaktadır. İşte bu bağlamda öne çıkan bazı ülkeler:

1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD):

- Dünyanın en prestijli üniversitelerine (Harvard, MIT, Stanford gibi) ev sahipliği yapar.
- Bilimsel araştırma ve teknolojik yenilikte küresel liderdir.
- Nobel Ödülleri gibi prestijli ödüllerde en fazla sahibi olan ülkedir.

2. Birleşik Krallık (İngiltere):

- Oxford, Cambridge gibi dünyaca ünlü üniversitelere sahiptir.
- Tarihsel olarak bilimsel devrimlerin merkezlerinden biridir.
- Yüksek kaliteli bilimsel yayınlar ve araştırmalarla öne çıkar.

3. Almanya:

- Mühendislik, fizik ve kimya alanlarında güçlü bir bilimsel geleneğe sahiptir.
- Max Planck Enstitüsü gibi dünyaca tanınmış araştırma kurumlarına ev sahipliği yapar.
- Avrupa'nın bilimsel araştırma ve geliştirme merkezlerinden biridir.

4. Çin:

- Son yıllarda bilimsel araştırma ve teknolojik yenilikte hızlı bir yükseliş göstermiştir.
- Bilimsel yayın sayısında ABD'yi geride bırakmıştır.
- Yapay zeka, kuantum hesaplama ve uzay araştırmaları gibi alanlarda önemli atılımlar yapmaktadır.

5. Japonya:

- Teknoloji ve mühendislik alanlarında dünya liderlerinden biridir.
- Nobel Ödülleri'nde özellikle fizik ve kimya alanlarında önemli başarılar elde etmiştir.
- Yüksek kaliteli araştırma ve geliştirme faaliyetleriyle bilinir.

6. Fransa:

- Matematik, fizik ve sosyal bilimlerde güçlü bir geleneğe sahiptir.
- CNRS (Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi) gibi dünyaca tanınmış araştırma kurumlarına sahiptir.
- Avrupa'nın önde gelen bilimsel merkezlerinden biridir.

7. İsveç:

- CERN (Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi) gibi dünyanın en büyük bilimsel araştırma tesislerine ev sahipliği yapar.
- Yüksek kaliteli üniversiteleri (ETH Zürih gibi) ve araştırma kurumlarıyla bilinir.

8. Kanada:

- Yükseköğretim ve araştırma alanında güçlü bir ülkedir.
- Özellikle tıp, mühendislik ve çevre bilimleri alanlarında öne çıkar.

9. Güney Kore:

- Teknoloji ve mühendislik alanlarında hızlı bir gelişme göstermiştir.
- Bilimsel araştırma ve patent başvurularında önemli bir yere sahiptir.

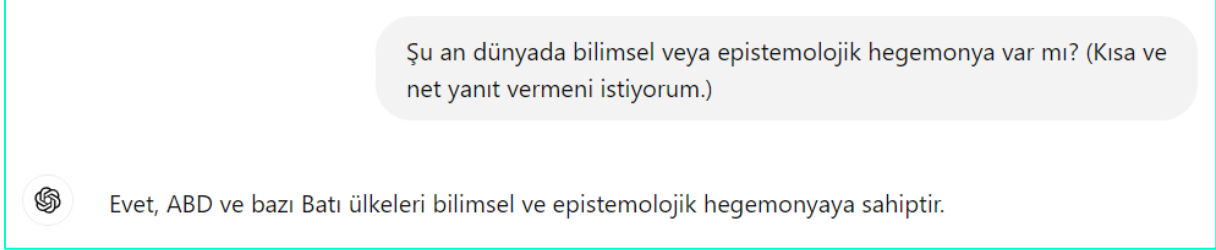
10. İsveç:

- Nobel Ödülleri'nin doğduğu ülke olarak bilimsel araştırmalarda önemli bir yere sahiptir.
- Yenilikçi araştırmalar ve yüksek kaliteli bilimsel yayınlarla öne çıkar.

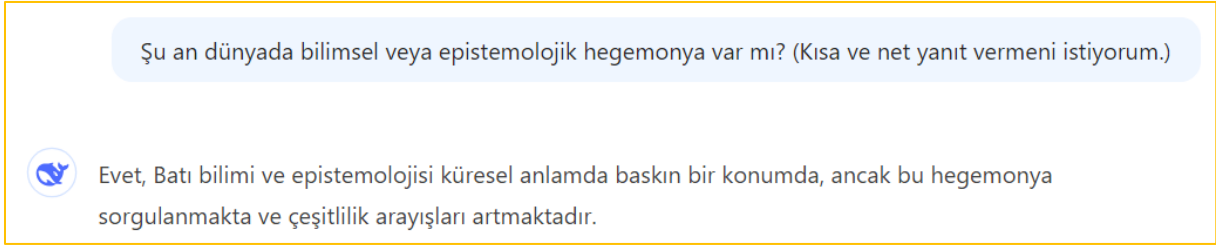
Bu ülkeler, bilimsel epistemolojik birikim açısından dünya çapında önemli bir etkiye sahiptir ve küresel bilimsel ilerlemeye öncülük etmektedir. Ancak, diğer birçok ülke de belirli alanlarda önemli katkılar sağlamakta ve bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunmaktadır.

Şekil 26: Bilimsel Bilgi ve Epistemolojik Birikim Konusunda Etkin Ülkelerin Faaliyet Detayı

Hemen üstteki görüntüyü netleştirmek için soru bilimsel bilgi ve epistemolojik birikim açısından belirlenleştirilerek sorulduğunda, yanıt, bilimsel bilgi ve epistemolojik üstünlüğün ABD ve Batılı ülkelerde olduğu yönündedir (Şekil 27, Şekil 28). Bu soru ve yanıt çalışmanın ortaya koymak istediği temel meselenin de özünü oluşturmaktadır.

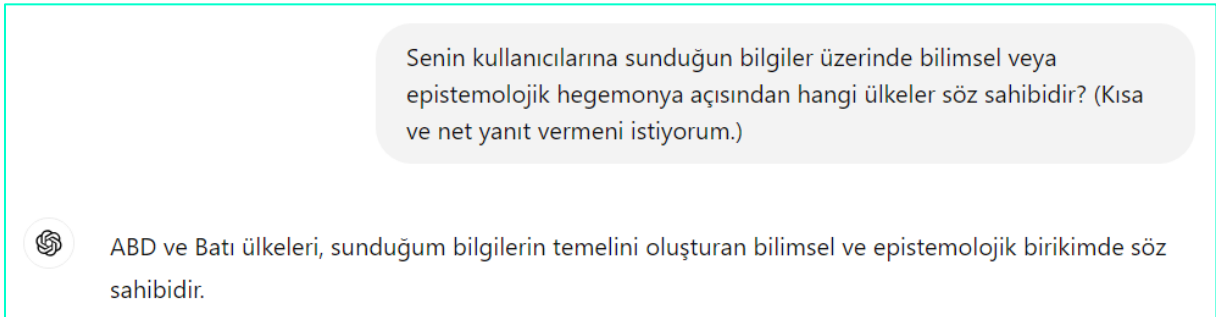

Şekil 27: Bilimsel Bilgi ve Epistemolojik Hegemonya

Şekil 28: Bilimsel Bilgi ve Epistemolojik Hegemonya

Mevcut bilimsel bilgi ve epistemolojik hegemonyanın YZ üzerindeki etkisini görebilmek için her iki YZ uygulamasının sunduğu bilgilerin söz konusu hegemonik yapıyla ilişkisi sorulduğunda (Şekil 29, Şekil 30) alınan yanıt, YZ ile elde edilen bilgi üzerinde belirli anlayışın üstünlüğünü göstermektedir. Burada ChatGPT tümüyle ABD ve Batı üstünlüğü olduğunu belirtirken, DeepSeek'in araya Çin'i sıkıştırdığı görülmektedir. DeepSeek'in verdiği yanıt biraz sorgulandığında, genel geçer bir üslupla verilen yanıtın aslında pastadan Çin'e pay çıkarmak olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 31). Nitekim öğrenilmek istenen şey, bilimsel bilgi ve epistemolojik birikimde felsefi ve paradigmatal üstünlüğün kimde olduğudur. DeepSeek'in verdiği yanıt detaylandırıldığında, Çin'in felsefi ve paradigmatal açısından Batı hegemonyasına bağlı olduğu ve teknolojik üretim ile adaptasyon süreçlerinde belirli bir güç elde ettiği görülmektedir.

Şekil 29: ChatGPT'nin Sunduğu Verilerdeki Bilimsel ve Epistemolojik Hegemonya

Senin kullanıcılarına sunduğun bilgiler üzerinde bilimsel veya epistemolojik hegemonya açısından hangi ülkeler söz sahibidir? (Kısa ve net yanıt vermeni istiyorum.)

ABD, Çin ve Avrupa ülkeleri (özellikle İngiltere, Almanya) bilgi üretimi ve yayılımında önemli söz sahibidir.

Şekil 30: DeepSeek'in Sunduğu Verilerdeki Bilimsel ve Epistemolojik Hegemonya

Senin kullanıcılarına sunduğun bilgiler üzerinde bilimsel veya epistemolojik hegemonya açısından "ABD, Çin, İngiltere ve Almanya'nın üstünlüğünü" bilimsel paradigma, bilim felsefesi ve teknolojik buluşlar bağlamında nasıl kategorize edersin? (Kısa ve net yanıt vermeni istiyorum.)

ABD: Teknolojik yenilik ve empirik bilimde öncü.

Çin: Uygulamalı bilim ve hızlı teknolojik adaptasyonda güçlü.

İngiltere: Bilimsel metodoloji ve teorik temellerde etkili.

Almanya: Temel bilimler ve mühendislikte derin etki.

Bu ülkeler, bilimsel paradigma, felsefe ve teknolojik buluşlarda küresel hegemonyayı şekillendiriyor.

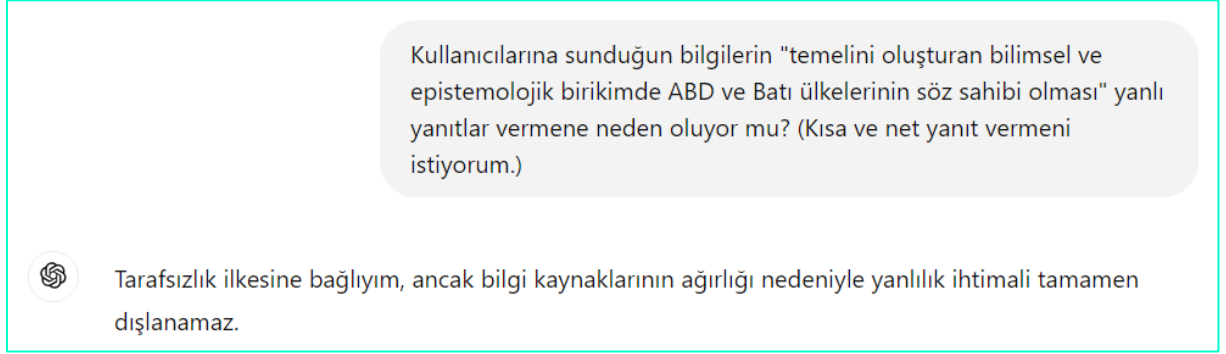
Mevcut bilimsel bilgi ve epistemolojik birikimde paradigmal ve teorik temelleri açısından baskın olan ülkeler hangileridir? (Kısa ve net yanıt vermeni istiyorum.)

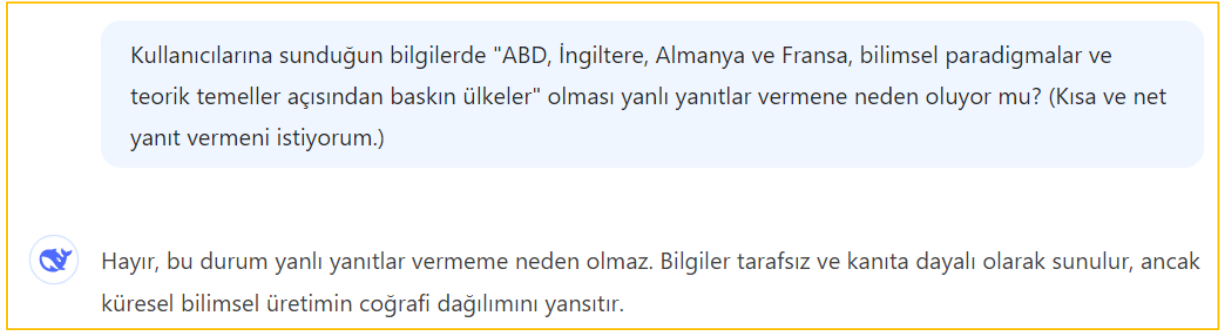
ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa, bilimsel paradigmalar ve teorik temeller açısından baskın ülkelerdir.

Şekil 31: DeepSeek'in Sunduğu Verilerdeki Bilimsel ve Epistemolojik Hegemonya ve Çin

YZ uygulamalarına sundukları bilgilerde belirli bir hegemonik yapının baskın olmasının yanıtlarının yanı ve yanlış olma ihtimalini ortaya çıkarıp çıkarmadığına yönelik soruya, bunun mümkün olduğu şeklinde yanıtlamıştır (Şekil 32, Şekil 33). Bu durumda YZ ile elde edilen bilgiler ABD ve Batı ülkeleri lehine yanı ve yanlış olabilmektedir. Burada yine temkin payının bırakıldığı görülmektedir.

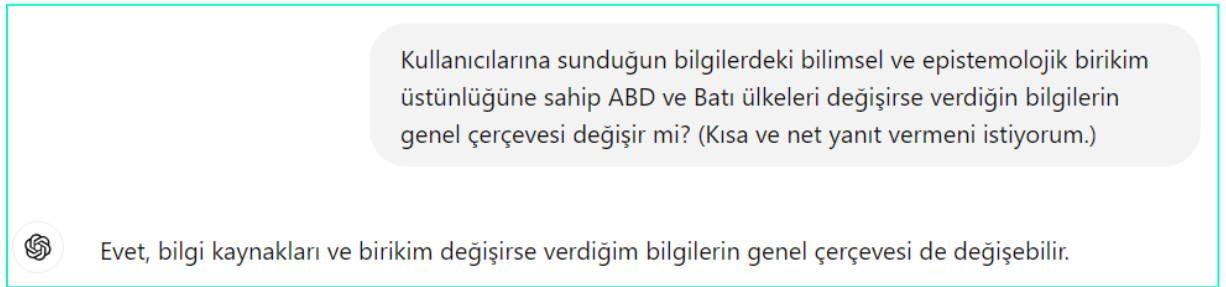

Şekil 32: YZ İle Elde Edilen Verilerin Yanlı ve Yanlışlığı

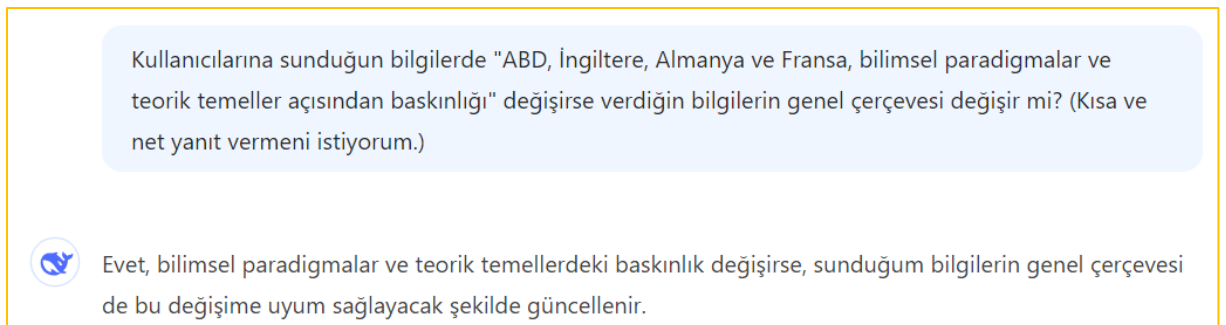

Şekil 33: YZ İle Elde Edilen Verilerin Yanlı ve Yanlışlığı

YZ'nin sunduğu bilgilerin yanlı ve yanlış olabileceğini kabul etmesi bu alandaki hegemonya ile birlikte değerlendirildiğinde, hegemonya sahiplerinin dışında kalanların yok sayıldığı gerçeğini beraberinde getirmektedir. Bu durumu, eğer kaynaklar ABD ve Batı dışında yeniden şekillenirse yanıtların genel çerçevesinin değişip değişmeyeceği sorusuna verilen yanıt göstermektedir (Şekil 34, Şekil 35).

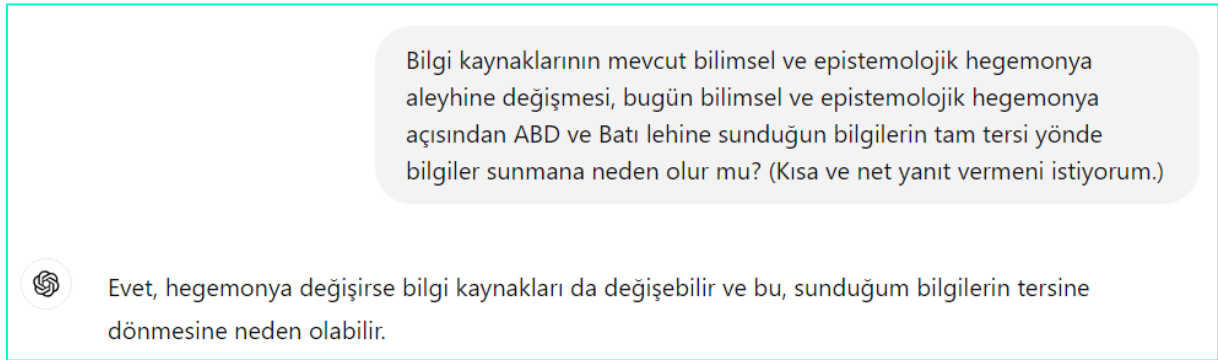
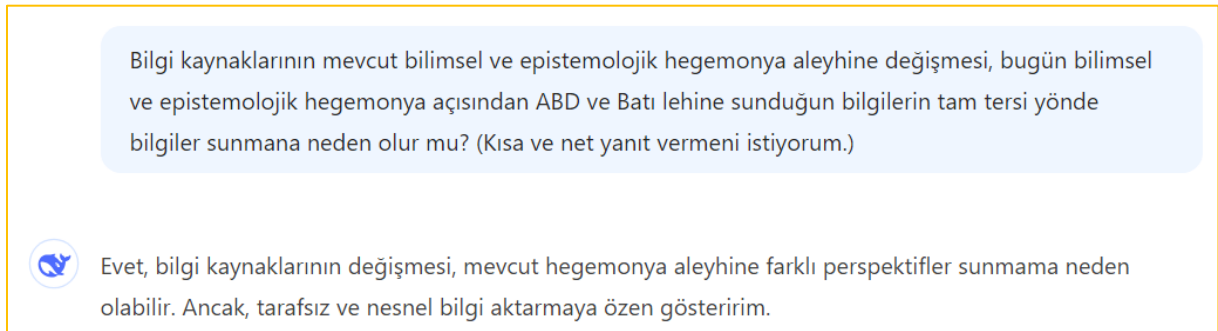

Şekil 34: Bilgi Kaynaklarının Değişiminin Üretilen Bilgiye Etkisi

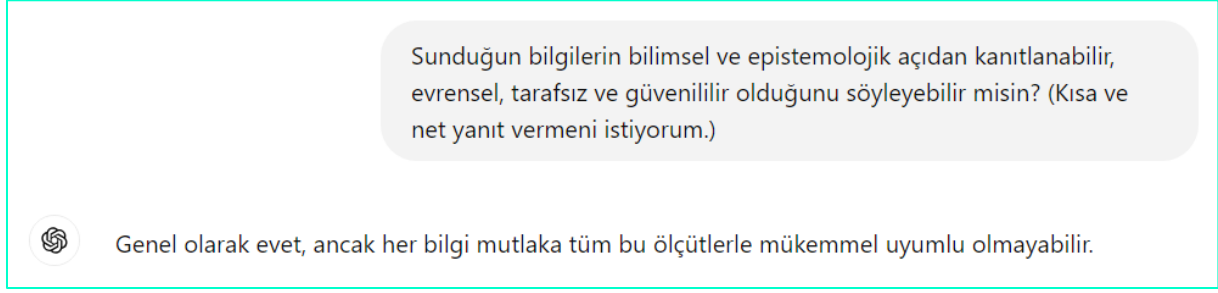

Şekil 35: Bilgi Kaynaklarının Değişiminin Üretilen Bilgiye Etkisi

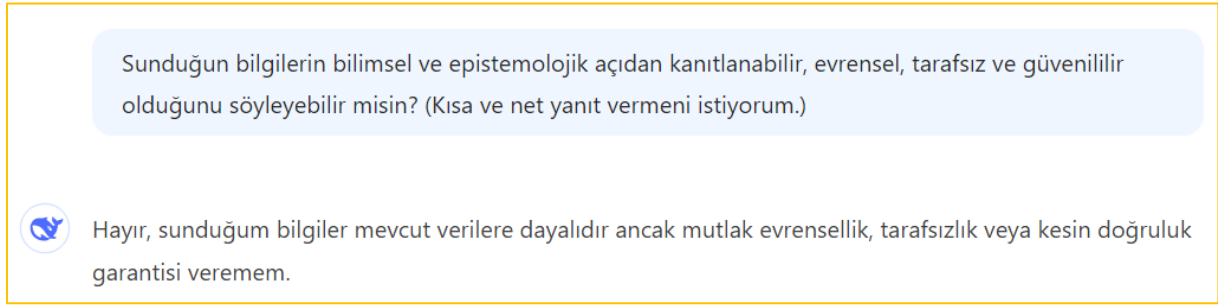
Burada verilen yanıtı daha da netleştirmek için doğrudan mevcut bilimsel ve epistemolojik hegemonyayla ilişkilendirerek sorulan soruya her iki YZ uygulaması da olumlu yanıt vermektedir (Şekil 36, Şekil 37). Yalnız ChatGPT'nin verdiği yanıtın nispeten spesifik ve net olduğu, DeepSeek'in ise soruya mesafeli yaklaşarak temkinli yanıt verdiği görülmektedir. Bununla birlikte DeepSeek bilgi sunarken tarafsız kalmaya özen göstereceğini belirterek riski minimize etmeye çalışmaktadır.

Şekil 36: Bilimsel ve Epistemolojik Değişiminin Üretilen Bilgiye Etkisi**Şekil 37: Bilimsel ve Epistemolojik Değişiminin Üretilen Bilgiye Etkisi**

Her iki YZ uygulamasına kullanıcılara sunduğu bilgilerin bilimsel, kanıtlanabilir, evrensel, tarafsız ve güvenilir olup olmadığı sorulduğunda az olsa farklılıkları bulunan yanıtlar vermiştir (Şekil 38, Şekil 39). Örneğin ChatGPT'nin “genel olarak evet” diyerek konuya temkinli yaklaştığı görülürken, DeepSeek, bu soruya daha net yanıt verirken sunduğu verilerin mevcut bilgiler doğrultusunda olsa da yukarıdaki kriterleri her zaman sağlayamayacağını belirtmiştir.

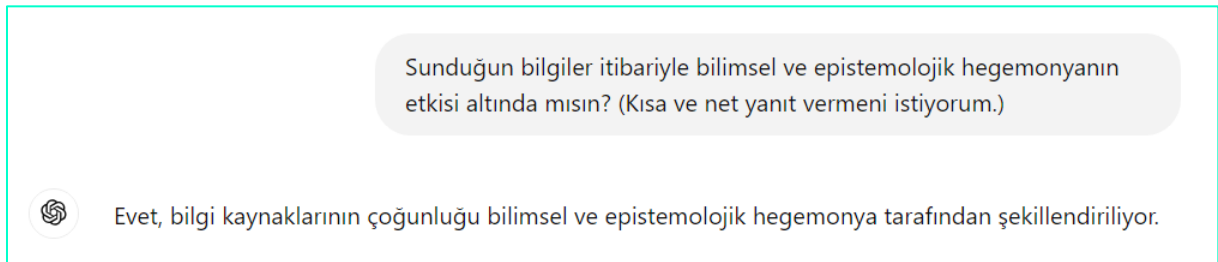

Şekil 38: YZ'nin Sunduğu Bilginin Niteliği

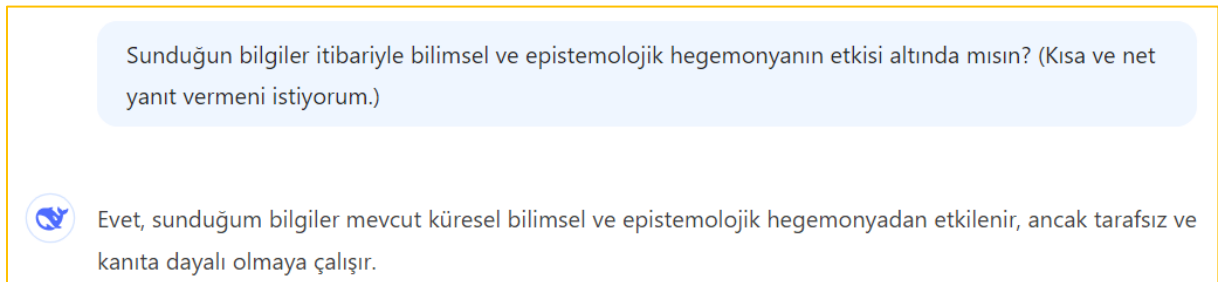

Şekil 39: YZ'nin Sunduğu Bilginin Niteliği

Her iki YZ uygulamasına, kullanıcılara sunduğu verilerin hegemonik bir yapının etkisi kapsamında oluşturulup oluşturulmadığı sorulduğunda, oluşturulduğu yönünde yanıt vermiştir (Şekil 40, Şekil 41). Yalnız ChatGPT sunduğu verilerin doğrudan hegemonik yapı etkisi altında oluşturulduğunu söylerken, DeepSeek öyle olduğunu ama tarafsız kalmaya ve kanıta yönelik veri sunmaya çalıştığını belirtmiştir. Genel geçer diyebileceğimiz ve her iki anlama gelebilecek bu tür ifadeler, YZ uygulamalarının mevcut bilimsel bilgi ve epistemolojik birikimin hegemonyası altında olduğunu daha net göstermektedir. Zira bu yanıt modernite paradigmasının yukarıda birkaç defa değinilen bilimsellik anlayışıyla örtüşmektedir.

Şekil 40: YZ'nin Sunduğu Bilgi Üzerindeki Bilimsel ve Epistemolojik Hegemonya

Şekil 41: YZ'nin Sunduğu Bilgi Üzerindeki Bilimsel ve Epistemolojik Hegemonya

Genel bir değerlendirme olarak, hem ChatGPT hem de DeepSeek'in kullanıcılarına sundukları bilgiye yönelik sorgulayıcı değerlendirmeye göre, sunulan bilgilerin hem büyük oranda evrensel değer, bilimsel ölçüt ve kanıtlanabilir niteliğe sahip olduğu, hem de belirli bir bilimsel ve epistemolojik hegemonya altında bulunduğuna yönelik ifadeler çelişkili görünmektedir. Yapay zekâ okuryazarlığı açısından da önemli bir veri seti sunan çalışma, benzer araştırmalarla desteklenmelidir.

SONUÇ

Yapay zekâ ve bilgi ekosistemi üzerine yapılan bu değerlendirme bilgi üzerindeki hegemonik yapının varlığını netleştirmektedir. Bu bağlamda YZ, modern dünyanın bilgi üretim, depolama ve yayma süreçlerinde temel bir öge haline gelmiştir. Artık birçok örneği bulunan ve bu çalışmada örnek olarak seçilen ChatGPT ve DeepSeek gibi YZ uygulamaları, bilgiye erişim kolaylığı sağlarken, bu bilgilerin niteliği üzerinde ciddi tartışmalara yol açmaktadır. Bu teknolojilerin algoritmik yapısı, veri tabanlarındaki bilgileri işleyerek kullanıcılara anlamlı çıktılar sunmak üzere programlanmıştır. Ancak bu bilgiler, algoritmaların önyargıları, kullanıcı etkileri, kullanılan veri setlerinin niteliği ve epistemolojik sınırlamalar nedeniyle yanlı ve yanlış verileri sunmaya neden olmaktadır. Bu durum bazı durumlarda teknik eksiklikler nedeniyle olduğu gibi bazı durumlarda da kasıtlı olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat bu çalışmanın dikkat çektiği nokta, YZ ile sunulan verilerin geneli itibarıyla modernite paradigması temelli mevcut bilimsel anlayış ve epistemolojik birikimin doğal sonucu olarak ABD ve Batı merkezli bir bilgi ekosistemi sunmasıdır. Batı merkezli bilgi ekosistemi, modernite paradigmasının dayattığı zorunluluğun bir tezahürüdür. Bu bağlamda YZ uygulamalarının bilgi ekosistemi içindeki konumu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Çalışma sonucuna göre, YZ uygulamaları teoride bilgi üretiminde şeffaflık, bilimsellik ve tarafsızlık ilkelerine bağlı kalarak çalışmaya tasarlanmış olsa da, çoğu zaman ürettiği bilginin çelişkili, yanlı ya da yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Bu çelişkilerin temelinde algoritmik yapının öğrenme süreci, kullanıcı etkileri, çoklu veri kaynaklarının kullanımı ve konjonktürel olarak bilgi üzerindeki şekillendirme süreçleri yatmaktadır. Sorunun kaynakları aşağıda kısa başlıklar hâlinde sıralanmıştır.

Bilginin Niteliğine Yönelik Sorunlar

Çalışmanın en önemli sorgulama alanı, YZ ile elde edilen bilginin niteliği ve bu durumun ortaya çıkardığı sorunlardır. Bu bilgiler genellikle “doğruluk”, “kaynak güvenilirliği” ve “etik ilkeler” üzerinden değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme sonucunda aşağıdaki başlıklar öne çıkmaktadır.

Tarafsızlık ve Yanlılık Sorunsalı

YZ uygulamaları, veri tabanlarından elde ettikleri bilgiyi çoğu zaman nesnel olmayan veri yığınlarına dönüştürebilmektedir. Bunu sorunla hâle getiren şey, üretilen verinin bilimsellik, evrensellik, nesnellik, doğruluk ve etiklik gibi bilimsel bilgini niteliklerine nispetle yapılmasıdır. Bu çalışma kapsamında ChatGPT ve DeepSeek'in ürettiği bilgiler analiz edilmiş ve bu iki YZ uygulamasının dayandığı epistemolojik ve ideolojik altyapılar nedeniyle çoğu zaman birbiriyle, zaman zaman da kendi içinde çeliştiği görülmüştür. Örneğin, genel konularda benzeşen yanıtlar verirken –ki bu Batı merkezli epistemolojik birikimdir– spesifik konularda ChatGPT Batı merkezli paradigmaları vurgularken, DeepSeek Çin merkezli bir anlayışla veriler sunmuştur. İlk etapta çok kutuplu bir bilgi üretim yapısına işaret eden bu durum, bilim bilgi söz konusu olduğunda net olmayan, sübjektif, yanlı ve yanlış verilerin oluşturduğu bir bilgi ekosistemini ortaya çıkarmaktadır.

Bilginin Değişebilirliğinin Etkisi

YZ ile üretilen bilgiler, YZ teknolojilerini üretenlerin oluşturduğu algoritmalara veya kullanıcılardan gelen geri bildirimlere göre kolayca değiştirilebilmektedir. Bu durum bilgileri manipülasyon, dezenformasyon ve propagandaya açık hâle getirmektedir. Örneğin çalışmada ABD menşeli ChatGPT Batı'nın mevcutta var olan hegemonyasını pekiştiren bir dili kullanırken, Çin menşeli DeepSeek Çin'in hassas olduğu siyasi ve ideolojik konularda sansür uygulamıştır.

Doğruluk ve Güvenilirlik İlişkisi

Bugünün dünyasını dizayn eden modernite paradigmasının tüm insanlığın iyiliği için olduğuna yönelik iddiası, modern bilimin ve teknolojik anlayışın bir ürünü olan YZ uygulamaları için de geçerlidir. Bu bağlamda, teoride, YZ kullanılarak “doğru bilgi” sunmak amaçlanmaktadır. Fakat bu durum egemen olan bilimsel bilgi ve epistemolojik literatürün belirlediği oranda yapılabilmektedir. Dolayısıyla doğru bilgi adına belirli kabullerin çerçevelendiği veriler sunulmaktadır. Bu da güvenilirlik açısından sorunludur. Ayrıca bilim tarihinin doğru kabul edilen bilginin bir süre sonra doğru kabul edilmeme ihtimali olduğuna yönelik ilkesi, mevcut durumda kabul edilen bilimsel bilgiye kesinlik atfetmemek gerektiğini göstermektedir. Oysa YZ uygulamaları sundukları bilgiyi kesinmiş imajıyla vermektedir.

Kullanıcının YZ ile Üretilen Bilgiye Etkisi

YZ uygulamaları, kullanıcılarıyla iletişime geçerken onların niteliklerini de göz önünde bulundurmaktadır. Kullanıcının dil yapısı, kültürü, yaşadığı coğrafya ve sorularının niteliğine göre yanıt üreten YZ'nin sunduğu veri yığını kısmen manipüle edilebilmektedir. Dolayısıyla YZ'nin bilgi üretim sürecine doğrudan etki edebilen kullanıcılar, yanlı ve yanlış bilgi üretimine neden olabilmektedir.

YZ ve Epistemolojik Hegemonya

YZ ile üretilen bilginin tarafsızlığı, epistemolojik hegemonya kavramıyla doğrudan ilişkili bir sorun ortaya çıkarmaktadır. Batı merkezli epistemolojinin tarihsel olarak “evrensellik”, “nesnellik”, “bilimsellik” ve “tarafsızlık” iddiası, YZ uygulamalarının sunduğu verilerde de görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, YZ uygulamaları ile elde edilen bilgiler tüm teorik iddialarına rağmen Batı merkezlidir. Ancak burada DeepSeek benzeri uygulamalara bir parantez açmak gerekebilir. Zira Çin menşeli bir YZ uygulaması olarak DeepSeek, Batı merkezli uygulamalara karşı bir alternatif gibi düşünülebilir ve bu durum Batı lehine görünen hegemonyanın kırılabilmesi şeklinde yorumlanabilir. Fakat bu yüzeysel bir yorum olarak kalacaktır. Çünkü her ne kadar Batı dışında bir YZ uygulaması etkin bir konum elde etse de, ürettiği verinin paradigmatik çerçevesini Batı menşeli bilimsel bilgi ve epistemolojik birikimin sonucunda şekillenen bilgi ekosistemi oluşturmaktadır. Buradaki durum, hegemonik yapıya entegrasyon sağlayarak alan içinde söz sahibi olabilmek için dijital düzlemde bir rekabet olabileceğine işaret etmektedir.

Etik ve Toplumsal Sorumluluk Sorunsalı

YZ'nin bilgi üretim sürecindeki etkisi, etik ve toplumsal sorumluluk açısından da önemli bir sorun oluşturmaktadır. İnsanlık tarihindeki bilgi üretim süreçlerinin merkezinde yer alan emek ve fedakârlıkların yerini, teknolojiyle birlikte hız ve kolaylık almıştır. Ancak bu “kolaylık”, bilginin niteliğini düşürme ve kitlelerin manipüle edilmesi riskini beraberinde getirmektedir. Üretilen bilginin etik dışı kullanımlara yol açması bir yana, belirli bir anlayışın kazanmasına yönelik olduğu için sosyal sorumluluk açısından da sorunlu bir yapıyı doğurmaktadır.

Menşe açısından iki farklı YZ uygulamasının kullanılmış olması çalışmaya yönelik bir kısıt olarak belirtilebilir fakat YZ teknolojilerinin tümünün aynı çalışma sistematiğine sahip olması buradaki kısıtlılığı ortadan kaldırmaktadır. Nitekim YZ'nin öğrenme ve karar verme süreçlerinde kullandığı teknik altyapı gibi veri setleri de aynıdır. Buradaki tek farklılık, geliştirici anlayışın algoritmik olarak sınırlandırması sonucu çıktıların şekillendirilmesi olmaktadır. Çalışma içinde de görüldüğü üzere, buradaki sınırlandırmalar, YZ üreticisinin bağlı olduğu yapı ve anlayışla doğru orantılı olarak pragmatizm odaklıdır. Bununla birlikte, çalışmada “Batı merkezli epistemolojik üstünlük” söylemi günümüz itibarıyla radikal olarak nitelendirilebilir fakat –bulgular kısmında da görüldüğü üzere- mevcut bilimsel anlayış ve bilgi birikimiyle oluşturulan YZ çıktıları bu söylemi destekler niteliktedir. Tüm bu süreçler, YZ çıktılarının sosyal, siyasal, teknolojik, ekonomik, hukuki ve etik açıdan modernite paradigması için geçerli olan eleştirileri içerdiğini göstermektedir. Bu bağlamda çalışma konusu kapsamında yapılacak yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak YZ'nin bilgi üretimindeki rolü, bir yandan insanlığa eşsiz fırsatlar sunarken, diğer yandan bilgiye dair temel sorunları da derinleştirmektedir. Çalışma boyunca

elde edilen bulgular, YZ teknolojilerinin epistemolojik tarafsızlık ve etik ilkelere dayalı yeni bir bilgi paradigmasına ihtiyacı duyduğuna işaret etmektedir. Bu paradigma, sadece Batı merkezli bilgi anlayışını sorgulamakla kalmayıp, bilginin yerel, kültürel ve çoklu boyutlarını da dikkate alan bir yapıya evrilmesini gerektirmektedir. Bu da bilgi üretiminde şeffaflık, çoğulculuk ve etik duyarlılık ilkelerinin yeniden tanımlanmasıyla mümkün olacaktır. Aksi takdirde, YZ ile üretilen bilgi mevcut epistemolojik hegemonyayı normalleştirmeye, meşrulaştırmaya, pekiştirmeye ve güçlendirmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Alpaydın, E. (2020). *Yapay öğrenme: Yeni yapay zekâ* (A. Ağar, Çev.). Tellekt.
- Althusser, L. (2010). *Devletin ideolojik aygıtları*. İthaki Yayınları.
- Altıntop, M. (2020). *Küreselleşme ve postmodernizmin paradoksal döngüsü*. Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık.
- Altıntop, M. (2023a). Neden İslam'ın Orta Çağı yoktu-Antik Çağ'ın mirası ve Doğu. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 154-162.
- Altıntop, M. (2023b). Yapay zekâ/akıllı öğrenme teknolojileriyle akademik metin yazma: ChatGPT örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(46), 186-211.
- Altıntop, M., & Bak, G. (2022). Yeni medya ve özdenetim. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken / Journal of World of Turks (Türklerin Dünyası Dergisi)*, 321-338. <https://doi.org/10.46291/ZfWT/140320>
- Arslan, H. (2018). *Epistemik cemaat: Bir bilim sosyolojisi denemesi*. Paradigma.
- Avellan, T., Sharma, S., & Turunen, M. (2020). AI for all: Defining the what, why, and how of inclusive AI (ss. 142-144). <https://doi.org/10.1145/3377290.3377317>
- Baç, M. (2025). Epistemoloji. İçinde N. Mehdiyev (Ed.), *Çağdaş epistemolojiye giriş* (s. 21-48). İnsan.
- Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell. (2021). On the dangers of stochastic parrots, s. Can language models be too big? *FAccT '21: Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*, 610-623. <https://doi.org/10.1145/3442188.3445922>
- Benton, T., & Craib, I. (2008). *Sosyal bilim felsefesi* (Ü. Tatlıcan & B. Binay, Çev.; 4. bs). Sentez.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. SAGE.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Braun, V., & Clarke, V. (2021). *Thematic analysis: A practical guide*. SAGE.
- Brown, J. R. (2020). Bilim felsefesinin dünü, bugünü (E. Demir, Çev.). İçinde J. R. Brown (Ed.), *Bilim felsefesi* (ss. 17-28). Fol.
- Burke, P. (2000). *A social history of knowledge: From Gutenberg to Diderot*. Polity Press. <https://nehisp.furg.br/images/Social-History-of-Knowledge-From-Gutenberg-to-Diderot.pdf>
- Canöz, K., İrez, B., & Kaya, K. K. (2023). Halkla ilişkiler, yapay zekâ ve hegemonya: Eleştirel bir değerlendirme. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11, 335-352.
- Carrier, M. (2020). Tarihsel yaklaşımlar: Kuhn, Lakatos ve Feyerabend (Ö. F. Anlı, Çev.). İçinde J. R. Brown (Ed.), *Bilim felsefesi* (ss. 187-212). Fol.

- Ch'en, K. K. S. (1973). *The Chinese transformation of Buddhism*. Princeton University Press.
<https://archive.org/details/chinesetransform0000chen>
- Coşkun, F., & Gülleroğlu, H. D. (2021). Yapay zekânın tarih içindeki gelişimi ve eğitimde kullanılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 54(3), 947–966.
- Dağ, A. (2021). *Transhümanizm* (3. bs). Ketebe.
- Değirmenci, H. C., & Aydın, İ. H. (2018). *Yapay zeka*. Girdap.
- Dirik, A. (2010). *Postkolonyal aura* (G. Doğduaslan, Çev.; 2. bs). Boğaziçi Üniversitesi.
- Doğrucan, M. F., & Hazar, Z. (2019). Yapay zekâ çalışmalarında dilsel arka plan ve felsefe. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 159–167.
- Erdem, E. (2024). Yapay zekâ uygulamalarının sosyal bilim alanında yapılan çalışmalarda uygulanabilirliği: ChatGPT, Bing ve YouChat örneği. *İletişim Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 218–234.
- Ergün, R. (2023). *Tek parti döneminde sosyal Darwinizm*. Mahya.
- Fanon, F. (2007). *Yeryüzünün lanetlileri* (Ş. Süer, Çev.). Versus.
- Fereday, J., & Muir-Cochrane, E. (2006). Demonstrating rigor using thematic analysis: A hybrid approach of inductive and deductive coding. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), 80–92.
- Feyerabend, P. (1991). *Bilim kilisesi özgür bir toplumda bilim* (C. Cerit, Çev.). Pınar.
- Floridi, L. (2014). *The ethics of information*. Oxford University Press.
- Foucault, M. (2014). *Bilginin arkeolojisi* (2. bs). Ayrıntı.
- Franchi, G. (2013). *Daily life in late medieval monasteries* [Doktora tezi]. University of Glasgow.
<https://theses.gla.ac.uk/4890/1/2013FranchiPhd.pdf>
- Ghosh, A. (1965). *Nalanda*. The Director General of Archaeology in India.
<https://archive.org/details/in.gov.ignca.45938/page/n5/mode/2up>
- Giles, D. (2018). *Yirminci yüzyılda bilim felsefesi* (M. Tuncel, Çev.). Nobel Akademik.
- Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep learning*. MIT Press.
<https://www.deeplearningbook.org/>
- Grout, H. (2021). Method reading #2—Thematic analysis. *Hannah's Myblog.arts*.
hgsselfinitiatedproject.myblog.arts.ac.uk
- Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey, E. E. (2012). *Applied thematic analysis*. SAGE.
<https://dx.doi.org/10.4135/9781483384436>
- Gül, K. (2024). Yapay zekâ teknolojilerinin gazetecilik alanında kullanımı: Avantajlar ve dezavantajları. *İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 306–331.

- Günek, A. (2023). Dijital çağda bilginin dönüşümü ve yapay zekâ: Üretim ve iktidar ilişkileri açısından bir değerlendirme. *Communicata*, 25, 1–8.
- Haton, J.-P., & Haton, M.-C. (1991). *Yapay zekâ*. İletişim.
- Henkoğlu, T. (2019). Bilgi saklama süreçlerinde yapay zekâ sistemlerinin kullanımına yönelik risk değerlendirmesi. *Arşiv Dünyası*, 6(2), 134–147.
- Horkheimer, M., & Adorno, T. W. (2014). *Aydınlanmanın diyalektiği* (N. Ülner & E. Öztarhan Karadogan, Çev.). Kabalıcı.
- Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature Machine Intelligence*, 1(9), 389–399. <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0088-2>
- Kalai, A. T., & Vempala: (2023). The unavoidable hallucinations of large language models. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/2311.14648>
- Kaplan, A., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. *Business Horizons*, 62(1), 15–25. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.08.004>
- Karakoç Keskin, E. (2025). Türkiye’de yapay zekânın dezenformasyon karnesi: Yapay zekâ ile üretilen dezenformasyona ilişkin doğruluk kontrollerinin içerik analizi. *TRT Akademi*, 10(23), 104–139. <https://doi.org/10.37679/trta.1557154>
- Kaymas: (2018). Teknoloji ve kültürün diyalektiğini izlemek: Teknolojik kültürün inşasında iletişim teknolojileri reklamları. *Egemia*, 2, 19–35.
- Kılıç, C. (2014). John Locke: Bilginin kaynağı ve ideler sorunu. *EKEV Akademi Dergisi*, 58, 455–468.
- Köçeri, K. (2023). Yapay zekânın siyasi, etik ve toplumsal açıdan dezenformasyon tehdidi. *İletişim ve Diplomasi*, 11, 247–266.
- Kuhn, T. S. (2016). *Bilimsel devrimlerin yapısı* (N. Kuyaş, Çev.). Kırmızı.
- Lakatos, I. (2012). *Bilimsel araştırma programlarının metodolojisi* (D. Uygun, Çev.). Alfa.
- Larson, E. J. (2022). *Yapay zekâ miti: Bilgisayarlar neden bizim gibi düşünemez* (K. Y. Us, Çev.). Fol Kitap.
- LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature*, 521(7553), 436–444. <https://doi.org/10.1038/nature14539>
- Lievrouw, L. A., & Livingstone: (2006). *Handbook of new media: Social shaping and consequences of ICTs*. SAGE. <https://eprints.lse.ac.uk/21502/>
- Loomba, A. (2000). *Kolonyalizm, postkolonyalizm* (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı.
- Makdisi, G. (1981). *The rise of colleges: Institutions of learning in Islam and the West*. Edinburgh University Press.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akinhay & D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat.

- Marx, K., & Engels, F. (2013). *Alman ideolojisi* (T. Ok & O. Geridönmez, Çev.). Evrensel Basım Yayın.
- Nilson, N. J. (2018). *Yapay zekâ: Geçmişi ve geleceği* (M. Doğan, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi.
- Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16, 1–13. <https://doi.org/10.1177/1609406917733847>
- OpenAI. (2025). *Why language models hallucinate*. <https://cdn.openai.com/pdf/d04913be-3f6f-4d2b-b283-ff432ef4aaa5/why-language-models-hallucinate.pdf>
- Orman, E. (t.y.). *Bilgi felsefesi (epistemoloji)*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Özalp, E. (2020). *Gençlerle baş başa yapay zekâ*. Yordam.
- Özlem, D. (2012). *Bilim felsefesi* (2. bs). Notos.
- Pembecioğlu, N., Gündüz, U., & Akın, A. (2021). Medya ve bilgi kirliliği. İçinde N. Bozbuğa & S. Gülseçen (Ed.), *Tıp bilişimi*. İstanbul Üniversitesi. <https://doi.org/10.26650/B/ET07.2021.003.41>
- Russel, K., & Urry, J. (2016). *Bilim olarak sosyal teori* (N. Çelebi, Çev.; 3. bs). İmge.
- Said, E. W. (1998). *Oryantalizm* (Ne. Uzel, Çev.). İrfan.
- Say, C. (2018). *50 soruda yapay zekâ*. Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Serhan, G. (Direktör). (2023). *Maskelerin ardında: Siber savaş/Yapay zekâ* (No. 2) [Belgesel]. TRT Belgesel. <https://www.trtbelgesel.com.tr/bilim-teknoloji/maskelerin-ardinda/maskelerin-ardinda-siber-savas-or-yapay-zeka-or-trt-belgesel-15864800>
- Slater, P. (1998). *Frankfurt Okulu* (A. Özden, Çev.). Kabalıcı.
- Spivak, G. C. (2020). *Madun konuşabilir mi?* (E. Koyuncu, Çev.). Dipnot.
- Tunç, A. (2005). Medya ve bilgi kirliliği. *Journalisten: Gazeteciler için uluslararası iletişim dergisi*, (59), 245–250.
- Wooldridge, M. (2022). *Bilinçli makineler giden yol* (Ö. Çelik, Çev.). Metis.
- Yeşilorman, M., & Koç, F. (2013). Bilgi toplumunun teknolojik temelleri üzerine eleştirel bir bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 117–133.
- Zhang, X., Sun, J., Yin, Y., & Zhang, X. (2024). Hallucination in generative AI: Implications and challenges. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 7, 11681264. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11681264/>
- Žižek. (2009). Sınıf mücadelesi mi, postmodernizm mi? Evet, lütfen! (A. Fethi, Çev.). İçinde *Olumsuzluk, hegemonya, evrensellik* (s. 104–153). Hil.